

ZOFIA ZAKS

SPRAWA GALICJI WSCHODNIEJ W LIDZE NARODÓW
(1920—1922)

Z perspektywy półwiecza, po zasadniczej zmianie sytuacji geopolitycznej Polski, sprawa Galicji Wschodniej i jej aspektów międzynarodowych w latach 1918—1923 jawi się nam jako problem zamknięty, problem, który dziś wzbudzać może zainteresowanie głównie — a może i jedynie — badaczy. Ówczesnie była to jedna ze spraw najistotniejszych, najbardziej obchodzących polską opinię.

Wybuch wojny polsko-ukraińskiej o Galicję Wschodnią oraz ingerencja mocarstw, wynikająca z ich uprawnień do decydowania o losach tego terytorium, postawiły sprawę Galicji Wschodniej w rzędzie problemów międzynarodowych, związanych z budową nowego powojennego porządku w Europie Środkowej i Wschodniej.

Kwestia Galicji Wschodniej była jednym z najaktualniejszych problemów, które stały przed nowo powstałym państwem polskim. Przesądzały o tym nie tylko dawne tradycje Rzeczypospolitej Szlacheckiej i stosunek ruchu narodowowyzwoleńczego w okresie zaborów do granic wschodnich, ale przede wszystkim koncepcje odrodzonej Polski, jakie nakreśliły siły ujmujące ster władzy nowo powstającego państwa polskiego.

Wojna polsko-ukraińska była dla Ukraińców galicyjskich walką o realizację prawa do samookreślenia, dla Polski elementem walki o przyszłe granice, dla mocarstw jednym z ogniw powojennego ładu w Europie Środkowej i Wschodniej.

Mocarstwa świadomie zonglowały polityką prawną w kwestii Galicji Wschodniej, odwołując się do ostatecznej decyzji w sprawie jej państwowej przynależności. Powojenna frazeologia wilsonowska o prawie narodów do samookreślenia i sprawiedliwości międzynarodowej, będąca swoistą przeciwwagą hasel rewolucji socjalistycznej w Rosji, stanowiła parawanowej gry dyplomatycznej.

Wachlarz aspektów międzynarodowych związanych z kwestią wschodniogalicjską jest nader rozległy. Podejmując badania, autorka niniejszego artykułu zdawała sobie sprawę, że mimo wyzyskania wszystkich dostępnych materiałów i źródeł pozostanie jeszcze wiele problemów otwartych. Zamierzeniem artykułu jest przedstawienie jednego z politycznych i prawnomiędzynarodowych aspektów sprawy Galicji Wschodniej¹. W Europie pierwszych lat powojennych litera prawa odgrywała bowiem rolę doniosłą. Znękana wojną ludność chciała wierzyć w to, iż

¹ Artykuł niniejszy stanowi fragment monografii pt. *Aspekty międzynarodowe sprawy Galicji Wschodniej w latach 1918—1923*.

umowy i traktaty zapobiegną nowym starciom zbrojnym. Dlatego też, licząc się z reakcjami szerokiej opinii publicznej, wielkie mocarstwa pod pozorem górnolotnych haseł o pokoju i sprawiedliwości wykorzystywały literę prawa dla przeprowadzenia swych politycznych i ekonomicznych celów. Za literę prawa kryły się nie tylko polityczne, ale oczywiście gospodarcze interesy państw.

Stosunek mocarstw do sprawy Galicji Wschodniej uwarunkowany był zmieniającym się układem sił w Europie Środkowej i Wschodniej oraz ścieraniem się ich interesów politycznych i gospodarczych na tym terenie. Głównym czynnikiem, który zdecydował o stosunku mocarstw do problemu Galicji Wschodniej była „kwestia rosyjska”. Z tego też względu za wszelką cenę unikano ostatecznych decyzji, ograniczając się do postanowień tymczasowych, które były podporządkowane głównemu celowi: walce z rewolucją. Zmierzając do osiągnięcia rozejmu polsko-ukraińskiego, a nawet wielokrotnie angażując się bezpośrednio w roli mediatora, Ententa dążyła do włączenia obu stron walczących do wspólnego frontu antyradzieckiego.

Polityka wielkich mocarstw, które po załamaniu się frontu antyradzieckiego wiosną 1919 r. doszły do wniosku, że Polska może spełnić rolę poważnej bariery przeciwko nowej Rosji, rozwiązała rządowi polskiemu ręce i ułatwiła zwycięstwo w wojnie polsko-ukraińskiej. Zakończenie działań militarnych latem 1919 r. nie oznaczało jednak bynajmniej zamknięcia sprawy wschodniogalicyskiej na terenie międzynarodowym.

Wojna polsko-radziecka odsunęła na pewien czas decyzję mocarstw w sprawie Galicji Wschodniej. Problem nie przestawał być jednak aktualny. W polskich koncepcjach inkorporacja Galicji Wschodniej, po zwycięskiej wojnie, miała być ceną za udział Polski w interwencji antyradzieckiej. Klęski militarne armii polskiej w 1920 r. przekreśliły te nadzieje.

Ukraińcy galicyjscy na emigracji zabiegali aktywnie o poparcie mocarstw i międzynarodowej opinii dla koncepcji niezawisłego „buforowego” państwa wschodniogalicyskiego. Działalność ta popierana przez Czechosłowację była szczególnie żywa w czasie wojny polsko-radzieckiej.

Sprawy Galicji Wschodniej były przez dyplomację czechosłowacką i rumuńską aktywnie rozgrywane w stosunkach z Polską i mocarstwami. Kwestia Galicji Wschodniej scementowała z jednej strony sojusz polsko-rumuński, z drugiej zaś przyczyniła się do dalszego pogłębienia antagonizmów polsko-czechosłowackich.

Rząd polski poważnie obawiał się, iż przekazanie sprawy Galicji Wschodniej Lidze Narodów pociągnie za sobą decyzje dla Polski niekorzystne. Oznaczało to bowiem, że wpływ na tę sprawę uzyskają państwa poza wielkimi mocarstwami, m. in. Czechosłowacja². Oprócz tego umocniłoby to pozycję nieprzyjaznej Polsce Wielkiej Brytanii i jej przedstawiciela, sekretarza generalnego Ligi Narodów, Sir Eric Drummonda³.

² Liga Narodów — pisze Bregman — była „instrumentem wywierania wpływu na politykę europejską, regulowania stanu rzeczy w Europie”. A. Bregman, *Liga Narodów 1920—1930*. Warszawa 1931, s. 35.

³ W raporcie z 10. X. 1920 Askenazy tak charakteryzuje Sir Eric Drummonda: „Jest bardzo skryty, ostrożny, bo niesamodzielny i widocznie zawisły nie tyle od Ligi, ile od Foreign Office”. Centralne Archiwum Wojskowe (dalej CAW), Teki Laudańskiego 440. 12, k. 27.

Rząd polski tym bardziej niepokoiła perspektywa ingerencji Ligi Narodów w sprawę wschodniogalicyską, że na forum jej w oświetleniu niekorzystnym dla polskiej dyplomacji miał zostać przedstawiony spór polsko-litewski. Jeszcze w maju 1920, a więc w okresie nierozstrzygniętych zmaganiach na froncie polsko-radzieckim — przedstawiciel polskiej misji wojskowej we Francji donosił z niepokojem, że „sprawę zarządu Galicji Wschodniej i teren zawiadywania zbożodajną Ukrainą chciano by tam bardzo powierzyć Lidze Narodów, która nie mając ani funduszy określonych, ani też sił administracyjnych, mandat ten czyhającej na to Anglii zaraz by ofiarować musiała. Sir Drummond, generalny sekretarz Ligi Narodów już by tego przypilnował”⁴.

Pozycja Polski w Lidze Narodów była w tym czasie bardzo słaba⁵. Inicjatywa delegata polskiego Askenazego, zmierzająca do zbliżenia do kół brytyjskich, nie została podjęta. W czasie pobytu w Londynie w drugiej połowie października 1920 Askenazy przeprowadził serię programowych rozmów z politykami brytyjskimi, a w szczególności z Eric Drummondem, Fischerem, ministrem oświaty i członkiem Rady Ligi; lordem Headingiem, członkiem gabinetu, lordem Stanhope-Weardole'em, przewodniczącym unii międzyplanetarnej; sir Williamem Tyrrelem i Gregory'm, wysokimi urzędnikami Foreign Office. Askenazy przedstawił polskiemu Ministerstwu Spraw Zagranicznych wnioski odnośnie zbliżenia polsko-brytyjskiego, zwracając szczególną uwagę na możliwość rozwoju stosunków finansowo-handlowych oraz na konieczność rewizji polityki polskiej w kwestii żydowskiej, co wpłynęłoby „na przerwanie antypolskiej akcji na zachodzie”⁶.

W Warszawie oceniano zresztą pesymistycznie politykę Anglii wobec Ukrainy i Galicji Wschodniej. Z nieoficjalnych artykułów politycznych i wywiadów zamieszczonych w prasie brytyjskiej wysnuwano wnioski, że miarodajne czynniki brytyjskie interesują się poważnie sprawą ukraińską. Motywem naczelnym polityki angielskiej wobec Ukrainy miało być dążenie do stworzenia niezawisłego państwa ukraińskiego w celu uzyskania terenów eksploatacji na południu Rosji⁷.

Rachuby polskie na uzyskanie w tym czasie pełnego poparcia Francji stały również pod znakiem zapytania. W Paryżu pokładano wielkie nadzieje w „białych” Rosjanach. Politykę wobec Polski uzależniono od jej poparcia dla wojsk gen. Wrangla. Stwarzało to jednak dodatkowe komplikacje w sprawie stosunku Francji do Galicji Wschodniej i sprawy polskich granic wschodnich. 10 października 1920, a więc na miesiąc przed rozpoczęciem sesji Ligi Narodów, relacjonował z niepokojem Askenazy przebieg wizyty u Petit, sekretarza generalnego prezydenta Republiki.

⁴ Raport Polskiej Misji Wojskowej we Francji do Naczelnego Dowództwa WP z 20. V. 1920. CAW, 440. 12, k. 69—70.

⁵ Bregman pisał z perspektywy dziesięciolecia — w 1930: „W owych pierwszych latach, mniej więcej do 1923—1924 r., pozycja nasza w Genewie niewątpliwie nie należała do przyjemnych. Byliśmy klientami Ligi... Na każdej sesji Rady sypały się na Polskę skargi gdańskie, litewskie, mniejszościowe. Do stołu obrad Rady Polska dopuszczona była jedynie w roli oskarżonego, w najlepszym razie w roli strony w konflikcie... W 1920 r. antyszambujemy w Lidze”. Bregman, op. cit., s. 140.

⁶ Raport Askenazego do Ministerstwa Spraw Zagranicznych z 19. X. 1920. CAW, 440. 12/7, k. 30, 33.

⁷ Komunikat informacyjny MSW nr 58 z 6. X. 1920. Archiwum Akt Nowych (dalej AAN) Prezydium Rady Ministrów Rkt. 49, t. 4.

W imieniu Milleranda Petit domagał się — jak pisze Askenazy — „uwzględnienia gen. Wrangla w rokowaniach ryskich”⁸. Następnego dnia Askenazy powtórnie złożył wizytę Petit. Tym razem jednak konferowano w większym gronie, bo przy współdziałaniu grupy „białych” Rosjan (Gronski, Konowałow, Tretiakow, Michelson i inni). Rosjanie niedwuznacznie stwierdzali, że przy decyzjach w sprawie Litwy i polskich granic wschodnich w ogóle konieczne są sankcje „prawdziwej Rosji”. Ich zdaniem, art. 87 traktatu wersalskiego, mówiący o kompetencjach Ententy, to właśnie miał na uwadze⁹. „Pan Petit taki pogląd w zupełności potwierdził” — donosi wzburzony Askenazy. Widać tu więc, że „biali” Rosjanie traktowali nadal kwestię granic polskich na wschodzie jako wewnętrzną sprawę Rosji. Charakterystyczne jest, że stanowisko to poparły koła zbliżone do ówczesnego prezydenta Francji — Milleranda.

Pretekstem do poruszenia spraw ukraińskich było umieszczenie na porządku dziennym sesji, która miała rozpocząć się 15 listopada 1920, sprawy przyjęcia do Ligi Narodów Estonii, Łotwy i Ukrainy¹⁰. Delegacja ukraińska (URL) z Szulginem i Margolinem przesłała w związku z tym 19 października 1920 na ręce sekretarza generalnego Ligi Narodów odpowiednie dokumenty¹¹, które miały świadczyć o nieugiętym dążeniu narodu ukraińskiego do samodzielnego bytu państwowego oraz o uznaniu Ukrainy przez inne państwa ościenne¹². Utworzono specjalną podkomisję, która zbadała sprawę przyjęcia do Ligi Narodów Ukrainy, Gruzji, Litwy, Łotwy i Estonii¹³. Kandydaturę Ukrainy odrzucono¹⁴ 6 grudnia 1920, motywując tę decyzję brakiem wykonywania praw suwerennych nad całością terytorium Ukrainy¹⁵. Polska nie poparła kandydatury Ukrainy na członka Ligi Narodów¹⁶. Askenazy w rozmowach

⁸ Raport Askenazego do Ministra Spraw Zagranicznych z 10. X. 1920. CAW, 440. 12/7 k. 23—28.

⁹ Ibidem.

¹⁰ A. Margolin, *Ukraina i politika Antanty. Zapiski Ewreja i grażdjanina*. Berlin 1921, s. 256.

¹¹ Raport Poselstwa RP w Londynie do MSZ z 1. XI 1920 wymienia: list Margolina i Oleśnitskiego z 19. X. 1920, zawierający zestawienie historyczne wypadków na Ukrainie od 1917, Uniwersał o powstaniu Ukraińskiej Republiki Ludowej; Manifest Centralnej Rady Ukrainy; Wyciąg z konstytucji hetmana oraz inne (razem 12 załączników). AMSZ P. III, w 11, t. 11.

¹² Margolin wymienia wśród tych państw na pierwszym miejscu Polskę, a następnie Finlandię i Łotwę. Margolin, op. cit., s. 252.

¹³ W podkomisji reprezentowane były: Rumunia, Grecja, Hiszpania i Austria. Przewodniczącym był Nansen. Ibidem, s. 255.

¹⁴ Margolin twierdzi, że było to tylko odroczeniem sprawy (ibidem, s. 256), co naszym zdaniem wydaje się przesadą.

¹⁵ „La cinquième commission a l'honneur de soumettre à l'Assemblée son rapport concernant la demande d'admission de l'Ukraine dans la S. de N. La commission se declare défavorable à cette admission, l'Ukraine ne paraissant pas avoir un gouvernement stable etendant sa juridiction sur l'ensemble de son territoire”. Documents de l'Assemblée 180. Société des Nations. Admission de nouveaux membres dans la Société des Nations Ukraine. Rapport présenté par la 5-ème Commission à l'Assemblée. AAN. Arch. Paderewskiego t. 662, k. 39—41. Już w maju 1920 polski delegat do Ligi Narodów w rozmowach z jednym z członków delegacji brytyjskiej dowiedział się, że „uznanie przez Ligę Narodów niezależnej Ukrainy i przyjęcie takowej do Ligi Narodów napotyka bardzo wielkie trudności. W tej kwestii Liga będzie musiała przyjąć politykę *wait and see*”. Raport „Stanowisko Ligi Narodów wobec polskiej akcji na Wschodzie” z 27. V. 1920. AMSZ Poselstwo RP w Londynie, w. 8, t. 3.

¹⁶ AMSZ Poselstwo RP w Atenach w. 1, t. 3.

prywatnych z członkami podkomisji podkreślał jednak, że „Rząd Petlury był jedynym, który zdawał się mieć za sobą poparcie ludności oraz że tylko granica Ukrainy z Polską została dotąd ustalona”¹⁷. Spodziewając się zapewne ofensywy Petruszewicza, starano się w delegacji polskiej uzgodnić z Szulginem i Margolinem szczegółowo ich stanowisko w sprawie granic. Jak wspomina Margolin, on sam uchylił się od rozmów z Polakami, ponieważ zrozumiał, że musiałyby stanąć w sprawie galicyjskiej na pozycji deklaracji Piłsudski—Petlura. Doszło natomiast do rozmowy w tej sprawie między Askenazym i Szulginem¹⁸. Margolin nie relacjonuje wyników tej rozmowy, ale wnioskując z późniejszych opinii polskich, Szulgin zajął raczej w kwestii granic polskich stanowisko przychylnie polskiej delegacji¹⁹.

Krańcowo różne poglądy reprezentowali Ukraińcy galicyjscy, znajdujący się w absolutnej opozycji wobec rządu URL²⁰. Petruszewicz starał się w tym momencie wykorzystać przychylnie stanowisko Anglii²¹ dla uzyskania korzystnych decyzji w sprawie Galicji Wschodniej na forum Ligi Narodów. Jak wynika z korespondencji Smal-Stockiego, posła w Pradze, z Witwickim, ministrem spraw zagranicznych ZURL, liczone wtedy także bardzo poważnie na poparcie Czechosłowacji²². Smal-Stocki informował m. in. Witwickiego o rozmowie, jaką odbył z Beneszem przed jego wyjazdem do Genewy. Benesz miał obiecać, że „w Genewie zrobi wszystko”. Smal-Stocki podkreślał dalej, że polityka Benesza przychylna dla ZURL znalazła odbicie w jego rozmowach poufnych z czeskimi posłami do Komisji Spraw Zagranicznych parlamentu. Wynikało z tego niedwuznacznie, że „zdecydował się on na bardziej aktywną politykę w sprawie Wschodniej Galicji”. Smal-Stocki oceniał również optymistycznie ówczesne stanowisko Rumunii, co wydawało się wpływać korzystnie na zamierzenia Benesza²³. W tej sytuacji radził Smal-Stocki „Moment (. . .) jak najbardziej wyzyskać”. Nastawiono się przede wszystkim na działalność propagandową. Zgromadzono i rozesłano, jeszcze przed sesją Ligi Narodów, materiały dotyczące prowizorycznego statutu międzynarodowego Galicji Wschodniej, braku uniwersytetu ukraińskiego

¹⁷ Raport Delegacji przy Lidze Narodów do MSZ z XII. 120. AAN A podt. 662, k. 89.

¹⁸ Margolin, op. cit., s. 258.

¹⁹ Warto tu przytoczyć opinię polskiego MSZ dla Poselstwa RP w Paryżu z 8. III. 1921. Mówi się tam mianowicie, że Aleksander Szulgin dał wiele dowodów lojalności względem ugody polsko-ukraińskiej i podkreśla szczególnie zachowanie się jego w czasie posiedzenia Ligi Narodów w Genewie w listopadzie 1920. AMSZ Poselstwo RP w Paryżu w. 10, t. 1, podt. III.

²⁰ „Prawie wszyscy Galicjanie — wspomina Margolin — znajdowali się w ostrej opozycji wobec Petlury i rządu w związku z problemem losu ukraińskiej Galicji, to jest w związku z podpisywaniem kwietniowej umowy z Polską”. Margolin, op. cit., s. 261.

²¹ Por. *ibidem*, s. 257.

²² List Smal-Stockiego w Pradze do Witwickiego w Wiedniu z 12. XI. 1920 przesłany przez Szarota do Paderewskiego w Lidze Narodów 17. XII. 1920. AAN Arch. Paderewskiego, t. 756.

²³ Wg cytowanego listu Benesz miał podać do wiadomości komisji spraw zagranicznych parlamentu wiadomość, że w czasie pobytu Take Jonescu w Warszawie Polacy zażądali od niego oświadczenia, iż Rumunia poprze Polskę w sprawie Galicji Wschodniej. Jonescu złożenia takiego oświadczenia odmówił.

i okupacji polskiej w Galicji Wschodniej, m. in. rozesłano wydaną w 1920 w języku angielskim i francuskim książkę *Krwawe karty*²⁴.

W Polsce z niepokojem i zainteresowaniem śledzono poczynania ZURL. Szczególnie niebezpieczne wydawało się istnienie wspólnego czesko-ukraińskiego frontu (popieranego przez W. Brytaniej)²⁵. Podejrzewano, że wszystkie poczynania Ukraińców galicyjskich są uzgadniane z Beneszem, który miał się osobiście przyczynić do udzielenia przez rząd Czechosłowacji znacznej pożyczki Petruszewiczowi²⁶.

Beneszowi również przypisywano współudział w zredagowaniu 24 października 1920 pierwszego memoriału ZURL do Ligi Narodów, który został złożony w Genewie jeszcze przed rozpoczęciem sesji²⁷. Memoriał ten stwierdzał, że polska polityka w Galicji Wschodniej, realizowana przez Wszechpolski Komitet „Ochrony Kresów”, stanowi jawne pogwałcenie praw narodu ukraińskiego do samookreślenia. „Komitet ten — głosił memoriał — uważa za swoje najważniejsze zadanie włączenie do polskiego państwa, wszelkimi możliwymi i niemożliwymi środkami, ukraińskiej Galicji”²⁸.

Niezależnie od tego, czy memoriał został napisany przy współudziale Czechosłowaków, czy też nie, zarówno obawy Polaków, jak i nadzieje Ukraińców wobec polityki Czechosłowacji wydają się być uzasadnione. Czechosłowacja utrzymywała stosunki dyplomatyczne z rządem ZURL. W Pradze istniało przedstawicielstwo ZURL z posłem Smal-Stockim, które wydawało paszporty wschodniogalicyjskie, honorowane przez rząd Czechosłowacji²⁹. Przypomnieć wreszcie należy, że na terenie Czechosłowacji w Libercu i Reichenbergu internowany został ukraiński oddział gen. Kraussa (po secesji z armii Petlury w 1920). Na czele tego oddziału stanął płk sztabowy Hryć Kosak, będący na żołdzie rządu czeskiego. Jego zastępcą był dr Birecki. Ogółem — jak podają polskie źródła — w Czechosłowacji było 12 000 oficerów i żołnierzy galicyjskich³⁰. Miano zorganizować z nich tymczasem dwa oddziały i utrzymywać je w stałej gotowości bojowej³¹.

Czesi prowadzili intensywną kampanię prasową w sprawie nieprzyłą-

²⁴ *Krwawe karty* zostały przesłane do Ligi Narodów 18. VIII. 1920. AAN Kolekcje (VII 66). O fakcie tym powiadomione były również polskie czynniki. Por. Referat Informacyjny „Ukraina”. Naczelne Dowództwo WP. Sztab Generalny Gabinet Ministra. AMSZ, w. 2, t. 6.

²⁵ „Kurier Poranny” z 2. XII. 1920 — wobec krążących wiadomości o przychylnym stosunku Ligi Narodów do neutralizacji Galicji Wschodniej — domaga się od MSZ energicznych kroków, by Paderewski nie podpisał „jakiegoś kłopotliwego i niekorzystnego dla Polski zobowiązania w tej sprawie”.

²⁶ Raport Prezydium Policji Państwowej we Lwowie do MSW z 12. XI. 1920. AMSZ, P. III, w. 18, t. 4.

²⁷ Telegram Poselstwa RP w Bernie do MSZ z 17. XI. 1920. AAN Kolekcje 7 (VII 57); „Rzeczpospolita” z 25. XI. 1920.

²⁸ Memoriał rządu ZURL do Ligi Narodów. Praga 24. X. 1920. AMSZ, P. III, 2. II, t. 13.

²⁹ Por. P. S. Wandycz, *France and her Eastern Allies 1919—1925, French-Czechoslovak-Polish Relations from the Paris Peace Conference to Locarno*. Minneapolis 1962, s. 205.

³⁰ Por. Raport Informacyjny Naczelnego Dowództwa WP Sztab Generalny z 1. IV. 1921. CAMSW, t. 20/1, dok. 7.

³¹ Raport Prezydium Dyrekcji Policji we Lwowie do MSW z 3. XII. 1920. AMSZ, P. III, 2. II, t. 13.

czenia do Polski Galicji Wschodniej³². Za tą polityką rządu czechosłowackiego oprócz pobudek czysto politycznych wydają się kryć pobudki natury ekonomicznej, przede wszystkim dążenie do swobodnej eksploatacji galicyjskiej ropy naftowej. Warto tu przytoczyć opinię Paderewskiego o polityce Czechosłowacji w omawianym okresie. W raporcie z Genewy pisał on: „Czesi chcieliby mieć wpływy w Rosji, oni ciągle jeszcze myślą w tajemnicy o wspólnej granicy z Rosją i popierają Ukraińców z Galicji. Chcieliby być przedstawicielami Ligi (Narodów) na wschodzie, a my wyraźnie stoimy im na drodze”³³. Paderewski żywo interesował się polityką Benesa i skrupulatnie zbierał związane z nią informacje³⁴. Opinia Paderewskiego o celach polityki czeskiej wydaje się słuszna.

Ukraińcy galicyjscy poważnie traktowali poparcie rządu czeskiego na forum Ligi Narodów. Na sprawę przyszłości Galicji zapatrywano się nad wyraz optymistycznie. Jak wynika z listów wysłanych z Czechosłowacji do Lwowa, przewidywano, że Galicja Wschodnia nie będzie uznana jako integralna część składowa państwa polskiego, natomiast los jej zostanie rozstrzygnięty ostatecznie wraz z całokształtem problemu wschodniego. Wobec tego w czasie przejściowym Galicja Wschodnia zostanie zneutralizowana, a zarząd na ten okres otrzyma jedno z państw członkowskich Ligi Narodów, najprawdopodobniej Czechosłowacja. Wtedy to właśnie, w przejściowej okupacji Galicji przez wojska czechosłowackie, wzięłyby również udział oddziały ukraińskie³⁵.

Sytuacja na terenie Czechosłowacji i perspektywy nieprzychylniej dla Polski decyzji w Lidze Narodów wywołały alarm polskiej prasy, nie zawsze jednak ściśle poinformowanej³⁶.

Atmosfera międzynarodowa w przededniu otwarcia sesji Ligi Narodów zdawała się sprzyjać Ukraińcom galicyjskim. Optymistyczne horo-

³² 25. XI. 1920 poseł RP w Pradze — Malczewski w telegramie do MSZ zapytywał, czy może zdementować doniesienie praskiej prasy o tym, iż Anglicy w Lidze Narodów są zdania, że Polacy przekroczyli swoje prawa i dopuścili się nadużyć, w związku z czym wniesiono do Sekretariatu Ligi Narodów wniosek o odebranie Polsce mandatu na Galicję Wschodnią. AMSZ, P. III, w. II, t. 2, nr 2515.

³³ Por. Wandycz, op. cit., s. 205, cytuje raport Paderewskiego z 6. XII. 1920, zawarty w zespole Ciechanowski Deposit, Archives of the Polish Legation and Embassy in the United States, 1920—1938, Hoover Institution, Stanford, teczka „Liga Narodów”.

³⁴ W Archiwum Paderewskiego t. 756 znajduje się odrębna notatka rtm. Ołdakowskiego, polskiego attaché wojskowego w Bernie, do Paderewskiego — następującej treści: „Człowiek mój będzie widział się z Beneszem w charakterze przyjaciela Ukraińców, proszę o pisemne wskazówki, co interesuje obecnie głównie Pana Prezydenta z tych sfer. Po odpowiedź zgłoszę się o godz. 6 wiecz. Dziś”.

³⁵ Raport Prezydium Dyrekcji Policji we Lwowie do MSW z 3. XII. 1920, op. cit.

³⁶ „Rzeczpospolita” z 25. XI. 1920 donosiła o agitacji czechosłowackiej na terenie Rusi Zakarpackiej, zmierzającej do oderwania Galicji Wschodniej od Polski i przyłączenia do Czechosłowacji. „Rzeczpospolita” z 1. XII. 1920 podawała, że Benesz popiera plan neutralizacji Galicji Wschodniej pod protektorem Ligi Narodów. „Rzeczpospolita” z 2. XII. 1920 — o przedłożeniu przez Petruszewicza w Lidze Narodów memoriału domagającego się przyłączenia Galicji Wschodniej do Czechosłowacji; „Rzeczpospolita” z 3. XII. 1920 w związku z debatą Ligi Narodów nad sprawą Rusi Zakarpackiej pisała o dążeniu Czechosłowacji do wspólnej granicy z bolszewikami, a „Rzeczpospolita” z 29. XII. 1920 — o staraniach Benesa w celu uzyskania mandatu w Galicji Wschodniej.

skopy rządu ZURL były częściowo nawet uzasadnione³⁷. W końcu listopada 1920 Petruszewicz wysłał z Wiednia trzy listy do Lwowa, do działaczy ukraińskich: Kiryła Studzyńskiego, Włodzimierza Baczyńskiego i Stefana Barana. W liście do tego ostatniego zamieszczony został litografowany komunikat rządu ZURL w Wiedniu o stanowisku państw Ententy wobec Galicji Wschodniej. Jak podaje polski informator³⁸, komunikat stwierdzał, iż państwa koalicji, w tym również Francja, stoją na stanowisku, że „Galicja Wschodnia nie stanowi części składowej Państwa Polskiego i że los tej części kraju rozstrzygnięty ma być ostatecznie wspólnie z kwestią wschodnią”. Komunikat przewidywał wprowadzenie w Galicji Wschodniej administracji tymczasowej na podstawie odpowiedniego statutu. Ponadto Petruszewicz zapowiadał, że w najbliższej przyszłości spodziewany jest, z ramienia Ligi Narodów, wyjazd specjalnej komisji do Galicji Wschodniej, której zadaniem będzie zbadanie stosunków na miejscu³⁹.

Przyjazd delegacji galicyjskiej do Genewy w związku z sesją Ligi Narodów został poprzedzony odpowiednią kampanią propagandową. Z Kanady i Stanów Zjednoczonych przysłano do Ligi Narodów wiele telegramów od emigrantów wschodniogalicyskich. Telegramy te, domagające się, by Liga Narodów nie oddawała Polsce Galicji Wschodniej, zawierały ponad milion podpisów⁴⁰. Zostały one rozprawdzone i podane do wiadomości członkom Ligi Narodów. Jak wspomina Margolin, wywołały dużą uwagę i przyczyniły się do wzrostu zainteresowania i sympatii dla dalszych losów ukraińskiej Galicji⁴¹. O znaczeniu tej kampanii świadczy również fakt, że korespondent „Gazety Warszawskiej” w Genewie, Kazimierz Smogorzewski, nawoływał rząd polski do złożenia protestu przeciwko ogłoszeniu przez Sekretariat Ligi Narodów telegramów Ukraińców amerykańskich — jego zdaniem — przedstawiających tendencyjnie sytuację w Galicji Wschodniej⁴².

Do Genewy przybyła liczna grupa duchowieństwa ukraińskiego z emigracji, głównie z Kanady. Przypuszczać należy, że w związku z działalnością tej grupy pozostaje list mgr Bessona, biskupa Lozanny i Genewy, z 24 listopada 1920 do Sekretarza Generalnego Ligi Narodów, przekazujący protest dr. St. Witwickiego, przebywającego w Genewie, przeciwko

³⁷ „Rzeczpospolita” z 17. XI. 1920 zamieszczała wiadomość o wypowiedzi Petruszewicza dla pracy niemieckiej. Państwa zachodnie — wg niego — były przeciwne przyłączeniu Galicji Wschodniej do Polski, Stany Zjednoczone i W. Brytania zamierzają uznać niezawisłość Ukrainy, natomiast we Francji ustala się przekonanie, że należy trzymać się linii Curzona.

³⁸ Raport Dyrekcji Policji we Lwowie, do MSW z 30. XI. 1920. AAN, Kolekcje 73 (VII 59).

³⁹ Wiadomość została zamieszczona w dzienniku „Wpered” 1. XII. 1920 w art. pt. *Sprawa Schidnoi Halyčyny* oraz w art. pt. *Miżnarodna Kontrolna Komisia dla Schidnoi Halačyny*.

⁴⁰ Szczególnie aktywną działalność propagandową w Ameryce przejawiał Komitet Karpacko-Ruski, domagający się zjednoczenia Galicji Wschodniej, Bukowiny Pn. i Rusi Zakarpackiej. Mimo odrębnych założeń ideologicznych działalność Komitetu sprzyjała akcji ZURL na terenie Ligi Narodów. Pierwsze pismo Komitetu do Ligi Narodów nosi datę 28. IV. 1920. Następne są rejestrowane: 1. X. 1920 z Paryża, 16. X., 20. X. i 24. X. 1920, 17. XI. 1920 z USA

⁴¹ Margolin, op. cit., s. 259.

⁴² „Gazeta Warszawska” z 13. I. 1921.

polskiej administracji w Galicji Wschodniej⁴³. Wśród Ukraińców zarówno w Genewie, jak i we Lwowie wiele sobie w związku ze spodziewanym przyjazdem metropolity Szeptyckiego obiecywano⁴⁴. Władze polskie nie były natomiast w stanie odmówić metropolicie zezwolenia na wyjazd za granicę⁴⁵.

Do Genewy przyjechał również delegat żydowskiego komitetu londyńskiego Jewish Committee of Action Lucien Wolff⁴⁶ oraz delegacje żydowskie z Paryża z Sylvain Levy⁴⁷ na czele. Głównym zadaniem tych delegacji było doprowadzenie do tego, żeby łącznie rozpatrzone sprawę Wilna i Galicji Wschodniej, co dla rządu polskiego było szczególnie niebezpieczne. W Polsce zdawano sobie sprawę, że Jewish Committee of Action posiadał poważny wpływ na politykę Lloyd George'a. „Pozyskanie czynnika żydowskiego dla państwa polskiego przedstawia zadanie pierwszorzędnej doniosłości, na które niewątpliwie zwrócą odpowiednią uwagę czynniki kompetentne” — czytamy w instrukcji oficjalnej⁴⁸. Delegacja polska przypisywała dużą rolę poczynaniom Żydów brytyjskich i francuskich. Askenazy starał się wysondować ich stanowisko i przygotować grunt do zbliżenia już podczas październikowych wizyt w Paryżu i Londynie. Podczas pobytu w Londynie Askenazy rozmawiał z Wolffem i z Lionelem Rotschildem, szefem domu londyńskiego, posłem do Izby Gmin, sir Stuart Samuelem oraz sir Claude Montefiore'em. Wszyscy ci trzej potężni potentaci finansowi, mający ogromny wpływ na życie polityczne W. Brytanii, pomoc finansową dla Polski uzależnili od rozwiązania sprawy żydowskiej w Polsce. Protestowali przeciwko ekscesom i „antysemityzmowi wojskowemu”. Podobny przebieg miały rozmowy Askenazego w Paryżu z Sylvain Levy'm, wielkim rabinem Zadoć Levy'm, wybitnym działaczem Józefem Reinachem oraz Edwardem i Edmundem Rotschildami. Żadnych konkretnych obietnic nie czyniono, choć tu bardziej podnoszono tradycje przyjaźni polsko-francuskiej i sympatii dla Polski⁴⁹.

Wreszcie z kilkunastodniowym opóźnieniem przybyła na sesję Ligi

⁴³ Por. AAN Kolekcja 73 (VII 66).

⁴⁴ „Rzeczpospolita” z 1. XII. 1926 za ukraińską gazetą „Wpered” podaje, że metropolita Szeptycki udał się do Genewy. „Wyjazd metropolity hr. Andrzeja Szeptyckiego i ewentualną interwencję jego w sprawie Galicji Wschodniej na konferencji Ligi Narodów — donosił Reinlender — oceniają tu. Ukraińcy jako fakt dla nich pierwszorzędnej wagi i są zdania, że hr. Szeptycki odegra w życiu politycznym Ukraińców nader wybitną, decydującą rolę”. Raport Dyrekcji Policji we Lwowie do MSW z 3. XII. 1920. AMSZ 8 III a II, t. 13.

⁴⁵ W archiwum MSZ znajduje się pismo Prezydium Narodowego Zjednoczenia Ludowego we Lwowie do MSZ z 4. XI 1920. Autorzy jego odwołują się do uchwały Zgromadzenia Ogólnego NZL we Lwowie z 31. X. 1920. Wyrażają protest przeciw udzieleniu metropolicie Szeptyckiemu zezwolenia na wyjazd za granicę, zanim zostanie wyjaśniona jego działalność skierowana przeciwko państwu polskiemu. Na obwołucie dokumentu zachował się dopisek: „Telegramy szyfrowe: 1) Kowalski — Rzym. 2) Poselstwo Polskie w Paryżu i Londynie. Nie można zabronić metropolicie wyjazdu do Rzymu. Rząd rosyjski za to potępiony został przez Rzym i świat”. AMSZ, P. III, w. 14, t. Watykan 15.

⁴⁶ Lucien Wolff — znany działacz brytyjski pochodzenia żydowskiego na konferencji pokojowej w Paryżu.

⁴⁷ Prof. Sylvain Lévy, przewodniczący Alliance Israélite.

⁴⁸ AAN Prezydium Rady Ministrów Rkt, t. 4.

⁴⁹ Raporty Askenazego z 10. X. 1920 i 19. X. 1920. CAW, 440. 12/VII.

Narodów delegacja ZURL w składzie: Petruszewicz, Kost Lewicki, Witwicki i Ernest Breiter oraz prof. Tomaszewski jako doradca⁵⁰. Głównym celem delegacji było postawienie na forum Ligi Narodów sprawy Galicji Wschodniej; dokonać tego mogło jednak w zasadzie tylko państwo członkowskie. Przeprowadzono w tej kwestii szereg rozmów, przede wszystkim z Beneszem, a następnie Robertem Cecilem, Nansenem, Barnesem, Vivianim itd. Liczono przy tym na zmontowanie przeciw Polsce jednolitego bloku ukraińsko-litewsko-białoruskiego i równoczesne omówienie problemu polskiej polityki na wschodzie na forum Ligi Narodów⁵¹.

Autorem koncepcji bloku ukraińsko-litewsko-białoruskiego był Witwicki. Po paru dniach pobytu okazało się jednak, że wysiłki delegacji ZURL napotykały poważne przeszkody. Benesz zwlekał z poruszeniem problemu na forum Ligi. Wydaje się, że na jego rezerwę w tej sprawie wpłynął kompleks zagadnień polityki międzynarodowej: groźba zbliżenia polsko-węgierskiego, stosunki polsko-rumuńskie, stanowisko Francji wobec Małej Ententy itd.⁵². Prócz tego należało wziąć pod uwagę wynik rozmowy Benesza z Petruszewiczem, podczas której doszło do poważnych rozbieżności w sprawie koncepcji państwowości Galicji Wschodniej. Petruszewicz stał na stanowisku całkowitej niezawisłości Galicji Wschodniej, co nie odpowiadało Beneszowi, reprezentującemu koncepcję federacji czesko-słowacko-ukraińskiej z samorządem dla Galicji Wschodniej. Stanowisko reszty delegacji ZURL (Witwicki i Smal-Stocki) było bardziej giętkie, a więc zbliżone do koncepcji Benesza.

Po wyjeździe Petruszewicza z Genewy Benesz przeprowadził z pozostałymi członkami delegacji wschodniogalicyskiej kilka konferencji, na których stwierdzał, że popierając ZURL, Czechosłowacja naraża się na konflikt z Polską; poza tym widział on niebezpieczeństwo ewentualnego plebiscytu na terenie Galicji Wschodniej, w warunkach, jakie zaistniały tam w czasie wojny polsko-radzieckiej. Ukraińcy przyznali mu w zasadzie rację. Oni również uważali, że „trzeba podjąć ostrą akcję” przeciwko próbom plebiscytu⁵³ wobec defetystycznych nastrojów ludności ukraińskiej w Galicji Wschodniej po konferencji ryskiej (październik 1920) oraz wobec zmienionego na korzyść Polski stanowiska ludności żydowskiej⁵⁴. Benesz nie poruszył ostatecznie jednak na forum Ligi Narodów kwestii przynależności państwowej Galicji. Inne czynniki polityki międzynarodowej przeważały na rzecz zbliżenia z Polską tak dalece, że już w końcu grudnia 1920 rząd czechosłowacki zdawał się radykalnie zmieniać swoje stanowisko wobec Galicji Wschodniej.

Sekretarz poselstwa RP w Pradze tak oto relacjonuje w tym czasie

⁵⁰ Raport attaché wojskowego w Bernie, rtm. Ołdakowskiego do Naczelnego Dowództwa WP z 10. XII. 1920. Margolin, op. cit., s. 259.

⁵¹ Odbiciem tych zamierzeń były aluzje do sprawy Galicji Wschodniej w przemówieniu Roberta Cecila w czasie debaty nad rozwiązaniem konfliktu polsko-litewskiego na początku września 1921. Por. H. W. V. Temperley, *The Second Year of the League. A Study of the Second Assembly of the League of Nations*. London 1922.

⁵² Wandycz, ap. cit., s. 202 i nast.; Tommasini, *Odrodzenie Polski*. Warszawa 1928, s. 240 i nast.

⁵³ List Smal-Stockiego do Witwickiego z 12. XI. 1920, op. cit.

⁵⁴ O zmianie orientacji politycznej wśród Żydów galicyjskich pisali również polscy informatorzy. Por. Komunikat Informacyjny MSWojsk. z 6. X. 1920, op. cit.

swoją rozmowę z Masarykiem: „Co do sprawy Galicji Wschodniej... wprost nie rozumie [Masaryk — Z.Z.] kwestii tak postawionej. Gdyby mu ktoś kazał widzieć korzyść w dążeniu do posiadania wspólnej granicy z Rosją, musiałby sobie głowę łamać, aby taki program polityczny skonstruować. Czechosłowacja ma wiele nierównie ważniejszych spraw do załatwienia i na tego rodzaju wysiłek nawet by jej sił nie starczyło. Republika Czechosłowackiej jest bezwzględnie konieczna wspólna granica z Rumunią, którą gdy się osiągnie, będzie miała zapewnione warunki rozwoju, a wówczas wspólna granica z Rosją byłaby jej zbyteczna. Oficjalna polityka czechosłowacka zachowuje najściślejszą neutralność i lojalność wobec Polski w jej stosunku do Galicji Wschodniej. Mówiono mi — mówił prezydent Masaryk — że w Warszawie są przekonani jako byśmy wrogą Polsce agitację w Galicji Wschodniej prowadzili. Zapewniam Pana że żadnej agitacji w tym kierunku uprawiać się tu nie myśli”⁵⁵.

Dwa tygodnie potem, 29 grudnia 1920 Malczewski depešował do MSZ: „Dzisiejszy «Čas» daje artykuł wstępny przychylnie omawiając sprawę Galicji. Stwierdza, że sami Rusini chcą zostać przy Polsce i ogłasza *desinteressement* w tej sprawie, dementuje i odrzuca myśl protektoratu Małej Ententy na Galicję, oświadcza, że Polska ma przyjaciela w Czechosłowacji”⁵⁶.

Trudno bez dostępu do archiwów czechosłowackich i rumuńskich odpowiedzieć ostatecznie, co wpłynęło na tak radykalną zmianę polityki Czechosłowacji, którą Ukraińcy galicyjscy uważali za stuprocentowego sojusznika. Przypuszczać chyba można, że niebagatelny wpływ tu miała Rumunia, z jednej strony dążąca do zbliżenia z Czechosłowacją przeciw Węgrom, z drugiej strony do wciągnięcia Polski do koncertu Rumunia-Czechosłowacja-Jugosławia. Czechosłowacji, która wcale nie odnosiła się do tej perspektywy entuzjastycznie, zależało jednak bardzo na sojuszu z Rumunią.

Kilkakrotne rozmowy Galicjan z Anglikami: Balfourem i Barnesem, nie dały konkretnych rezultatów. Jak informuje Szarota — zbywano ich ogólnikowym zapewnieniem, że kwestia Galicji Wschodniej musi być jeszcze rozpatrywana z całym kompleksem zagadnień wschodnich i że oddzielnie traktować jej nie sposób⁵⁷. Delegat Włoch przyjął delegację galicyjską wręcz nieprzychylnie⁵⁸. Polski informator, attaché wojskowy w Bernie, tłumaczy to „tendencją do nieporuszania spraw drażliwych”⁵⁹. Tendencja ta chyba wywołana była m. in. napięciem w czasie rokowań i niepewnością, czy dojdzie w końcu do podpisania traktatu pokojowego w Rydze.

Z przyjaznym stanowiskiem spotkała się delegacja ZURL u delegata norweskiego i wybitnego działacza Ligi Narodów F. Nansena. Zainteresowanie to Ukraińcy cenili sobie, tym bardziej że Nansen był przedstawicielem kraju niezainteresowanego w sprawie Galicji Wschodniej⁶⁰. Również delegacja Kanady, na którą wpływ posiadali emigranci ukraińscy

⁵⁵ Raport Malczewskiego z 15. XII. 1920 do MSZ. CAW, WBH w. 2270, t. II, 42.

⁵⁶ Telegram Malczewskiego do MSZ z 29. XII. 1920. AMSZ, P. III, w. II, t. 13.

⁵⁷ Raport Szaroty do MSZ z 21. XII. 1920, op. cit.

⁵⁸ Referat Łukasiewicza z 24. I. 1921. AMSZ, P. III, w. 13, t. 2.

⁵⁹ Raport Ołdakowskiego do MSZ z 10. XII. 1920. AAN Kolekcje 73 (VII 60).

⁶⁰ Ibidem.

w Kanadzie, odniosła się do aspiracji Galicjan przychylnie. Polacy byli zaniepokojeni częstymi spotkaniami członka delegacji galicyjskiej, bazylianina O. Jean, ponoć pochodzenia kanadyjskiego, z przewodniczącym delegacji kanadyjskiej Rowellem, który, jak krążyły słuchy, miał przyrzec poparcie pretensji ukraińskich w poszczególnych komisjach Ligi Narodów. Spotkania z Holendrami i przedstawicielem Afryki Pd. lordem Cecilem nie miały poważniejszego znaczenia. W tej sytuacji Petruszewicz zaczął starania o poparcie przedstawicieli żydowskich Lucien Wolffa, Sylvain Levy'ego i Nachima Sokołowa. Zaproszono również do rozmów głównego rabina genewskiego dr Grinsbergiera.

O ile jednak stanowisko Żydów francuskich i Sylvain Levy'ego mogło stwarzać pewne pozory sympatii dla Polski i rodzic nadzieję polskiej delegacji⁶¹, o tyle pogląd londyńskiego Jewish Action Committee z Lucien Wolffem nie pozostawiał żadnych wątpliwości. Rząd polski był informowany z Genewy, że Jewish Action Committee stoi na stanowisku zamknięcia Polski w granicach ściśle etnograficznych „dla dobra samej polskiej racji stanu”, która domaga się ich zdaniem możliwie jednolitej ludności⁶². W celu omówienia sytuacji Wolff zaprosił podobno Witwickiego do Londynu. Jak już wspominaliśmy, w tym okresie sprawę Galicji Wschodniej i Wilna traktowano na Zachodzie w wielu wypadkach nierozłącznie. Witwicki stworzył koncepcję zmontowania w Lidze Narodów wspólnego frontu ukraińsko-litewsko-białoruskiego. Szybko też doszło do porozumienia między Petruszewiczem i Witwickim a przedstawicielem litewskim Valdemarasem oraz litewskim chargé d'affaires Sidzikauskasem. Jednak z powodu nieprzyjaznego stanowiska Litwinów w kwestii białoruskiej do zmontowania frontu ukraińsko-litewsko-białoruskiego, skierowanego przeciwko Polsce, nie doszło⁶³.

Oprócz intensywnej działalności dyplomatycznej typu kularowego (rozmowy, spotkania itd.) delegacja galicyjska podjęła odpowiednie kroki propagandowe zmierzające do inspirowania prasy szwajcarskiej, która docierała do delegatów Ligi Narodów⁶⁴. Podano do wiadomości publicznej różne memoriały i dokumenty, dotyczące sytuacji międzynarodowej Galicji Wschodniej i polityki polskiej na tym terenie.

28 listopada 1920 złożono do Sekretariatu Ligi Narodów notę w imieniu Ukraińskiej Rady Narodowej, podpisaną przez E. Petruszewicza, K. Lewickiego, F. Breitera i St. Witwickiego⁶⁵. Do noty tej załączono memoriał — napisany przez M. Lozynskiego — „System polskiej okupacji

⁶¹ Por. raport Ołdakowskiego z 10. XII. 1920, op. cit.; również raport Askenazego z 10. X. 1920, op. cit.

⁶² Raport Szaroty z 21. XII. 1921, op. cit.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Witwicki nawiązał kontakt z dziennikarzem szwajcarskim, współpracownikiem „Tribune de Geneve” i „Journal de Geneve” oraz korespondentem pism angielskich i amerykańskich, Izraelem Rogowinem, który — jak informuje Szarota — za cenę comiesięcznych subsydiów (a konto otrzymał 1500 fr. szw.) miał drogą stałych korespondencji zagranicznych wpływać na opinię publiczną na Zachodzie. Artykuły te miały następnie, jako przedruki z pism obcych, ukazywać się w pismach szwajcarskich. Ibidem.

⁶⁵ Tekst noty AAN, Arch. Paderewskiego, t. 756, również M. Lozynskyj, *Halyčyna 1918—1920*. Viden 1921, s. 215.

w Galicji Wschodniej”⁶⁶. W nocie do Ligi Narodów stwierdza się, że URN jest legalnym, wybranym w wyborach powszechnych reprezentantem ludności Galicji Wschodniej. Dlatego też Ukraińska Rada Narodowa zwracała się do Rady Ligi Narodów: 1) by zezwoliła na przyznanie Galicji Wschodniej praw do swobodnego samookreślenia — zgodnego z wolą narodu ukraińskiego — wyrażającego się w istnieniu niepodległego państwa; 2) by zezwoliła na możliwie szybkie urzeczywistnienie tego prawa; 3) by, do momentu gdy statut Galicji Wschodniej zostanie ostatecznie zatwierdzony, zechciała otoczyć opieką ludność ukraińską przeciwko systematycznej eksterminacji ze strony Polski; 4) by zechciała przedsięwziąć odpowiednie kroki w celu powierzenia administracji Galicji Wschodniej władzom wywodzącym się z elementów miejscowych na bazie proporcjonalnej do siły liczebnej tych elementów. Ustanowienia takiej administracji powinno się dokonać pod kontrolą komisji międzynarodowej; 5) by zechciała uznać przedstawicieli Ukraińskiej Rady Narodowej, upoważnionych do obrony na jej forum interesów ludności Galicji Wschodniej.

Nota, jak widać, ma charakter ogólny, nie precyzuje nawet stanowiska delegacji galicyjskiej w sprawie przyszłości państwowej Galicji Wschodniej, a ogranicza się tylko do negacji polskiej okupacji na tym terenie i proponuje wybory pod kontrolą międzynarodową. Jest to więc koncepcja nie przewidująca protektoratu nad Galicją Wschodnią jakiegokolwiek państwa⁶⁷, koncepcja o słabo zarysowanych kształtach, nie dopracowana do końca. Sam fakt złożenia noty i memoriału wzburzył polską prasę⁶⁸. W Warszawie przygotowano i natychmiast przesłano polskiej delegacji w Lidze Narodów 20-stronicowy elaborat pt. „Uwagi do memoriału dr Petruszewicza do Wysokiego Zgromadzenia Ligi Narodów”⁶⁹, oraz do memoriału Lozynskiego: „System polskiej okupacji w Galicji Wschodniej”. Uwagi te, które punkt po punkcie miały przeciwstawić się zarzutom przedstawionym w memoriale, zostały złożone przez prof. Szymona Askenazego w Sekretariacie Ligi Narodów⁷⁰.

Nie wdając się w tę polemikę, należy zaznaczyć, że jednym z głównych, nie ulegających kwestii zarzutów była polska polityka ograniczania i likwidacji szkolnictwa ukraińskiego oraz uniemożliwienie młodzieży ukraińskiej dostępu do studiów wyższych⁷¹. Mimo chwilowych obietnic,

⁶⁶ Ibidem. Tekst memoriału CAMSW E II-36, t. 2, dok. 27, również ANN Arch. Paderewskiego, t. 756 oraz AMSZ, P. III, II, t. 13. Streszczenie dokumentu przesłane przez autora do redakcji „Wpered”.

⁶⁷ Por. wyżej o rozmowie Benesa z Petruszewiczem w Genewie.

⁶⁸ „Czas” z 8. XII. 1920 komentując informację o złożeniu przez delegację Petruszewicza memoriału w Lidze Narodów, pisze, że myśl utworzenia niezależnego państwa wschodniogalicyskiego pod protektoratem Ligi Narodów jest starym pomysłem angielskim, zwalczanym przez Francję. Wg komentarza — niezależnie od decyzji Ligi Narodów, Polska Galicji Wschodniej się nie wyrzeknie. „Kurier Warszawski” z 12. XII. 1920 podawał wiadomość o wizycie delegacji u przewodniczącym Rady Ligi Narodów Hymansa 4. XII. 1920, który podobno miał przyrzec zbadanie sprawy przez odpowiednie organa Ligi Narodów. Podobną wiadomość podała również „Kurier Poranny” z 10. XII. 1920.

⁶⁹ Tekst „Uwag”. ANN Kolekcje, 73 /VII 58/.

⁷⁰ „Kurier Poranny” z 10. XII. 1920.

⁷¹ Por. również Memoriał ukraińskich naukowych i kulturalnych instytucji do akademii, uniwersytetów i innych naukowych instytucji całego świata o ukraiński uniwersytet we Lwowie. *Z istorii rewolucijnogo ruchu u Lvovi 1917—1939*. Lviv 1957, s. 49—51.

wywołanych naciskiem opinii publicznej na Zachodzie, władze polskie nie zmieniły swej linii politycznej w tej sprawie⁷².

Memoriał delegacji ukraińskiej do Ligi Narodów z 28 listopada 1920 stał się punktem wyjściowym dla akcji memoriałów i telegramów wysyłanych i składanych teraz w odstępach kilkudniowych. 2 grudnia złożono memoriał opisujący „gwałty dokonywane przez władze polskie na ludności ukraińskiej”⁷³. 4 grudnia wysłano telegram protestujący przeciwko polskiej polityce kolonizacji Galicji Wschodniej. Tego samego dnia delegacja ZURL została przyjęta przez przewodniczącego Rady Ligi Narodów Hymansa. Następnie w grudniu 1920 i styczniu 1921 do Sekretariatu Ligi Narodów wpłynęły dalsze dokumenty ukraińskie. 8 grudnia 1920 telegram z Użhorodu od Komitetu Internowanych z Galicji Wschodniej do Sekretariatu Ligi Narodów, protestujący⁷⁴ przeciwko okupacji polskiej w Galicji Wschodniej. 23 grudnia list przewodniczącego Ukraińskiej Rady Narodowej Galicji Wschodniej, przekazujący memoriał w sprawie reżimu okupacyjnego polskiego w Galicji Wschodniej⁷⁵. 26 grudnia list Ukraińskiej Rady Narodowej Galicji Wschodniej domagający się interwencji Ligi Narodów⁷⁶. 30 grudnia memoriał przewodniczącego Ukraińskiej Rady Narodowej Galicji Wschodniej o analogicznej treści⁷⁷; 5 stycznia 1921 list Rady Narodowej Galicji Wschodniej protestujący przeciwko rekwizycjom polskim w Galicji Wschodniej i domagający się opieki Ligi Narodów⁷⁸.

8 stycznia 1921 nadesłano list grupy obywateli amerykańskich i emigrantów ukraińskich, przekazujący Lidze Narodów tekst petycji przyjętej w czasie zebrania, 18 grudnia 1920 w New Britain przez różne grupy obywateli amerykańskich pochodzenia ukraińskiego i Ukraińców zamieszkałych w Ameryce. Petycja ta — znamienne — została przekazana Kongresowi Stanów Zjednoczonych i prezydentowi Hardingowi. Zawierała ona protest przeciwko reżimowi polskiemu na terytoriach ukraińskich przyłączonych do Polski⁷⁹.

Wystąpienia powyższe nie wywołały oddźwięków ani w Lidze Narodów, ani u poszczególnych jej członków, ani też nie zaniepokoiły rządu polskiego. W końcu stycznia 1921 Petruszewicz wzmocnił akcję memoriałową do Ligi Narodów korespondencją z lordem Curzonem i memoriałem do Rady Najwyższej. Wydaje się, że wpłynęło na to niepowodzenie

⁷² „Kurier Lwowski” z 27. IX. 1920 opublikował przyrzeczenie rządu polskiego utworzenia uniwersytetu ukraińskiego w Stanisławowie lub Kołomyi. 10. XI. 1920 zebranie zwołane przez Wydział Związku Organizacji Narodowych z udziałem rektorów i profesorów uniwersytetu i politechniki, szeregiem członków Rady Szkolnej Krajowej i prezesów instytucji ogólnych w sprawie utworzenia uniwersytetu ukraińskiego uzależniło tę sprawę od uznania przez społeczeństwo ukraińskie państwowości polskiej w Galicji Wschodniej. Zebrani zastrzegli się jednak przeciwko utworzeniu uniwersytetu ukraińskiego we Lwowie. Wg „Rzeczpospolita” z 18. XI. 1920.

⁷³ Tekst memoriału: AAN, Arch. Paderewskiego, t. 756.

⁷⁴ Por. K. W. Kumaniecki, *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1912—1924*. Warszawa 1924, s. 488.

⁷⁵ Por. AAN, Kolekcje /VII 66/.

⁷⁶ Documents du Conseil de la Société des Nations Nr 122 z 26. I. 1921.

⁷⁷ Por. AAN, Kolekcje /VII 66/.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem.

dotychczasowej akcji w Lidze Narodów⁸⁰, przekonywano się, że samodzielnie nie zdoła ona rozwiązać problemu⁸¹.

20 stycznia 1921 Petruszewicz wysłał z Wiednia notę do Rady Najwyższej „w sprawie gwałtów i prześladowań ludności ukraińskiej przez Polaków”⁸². 24 stycznia złożono w Lidze Narodów memoriał przewodniczącego Ukraińskiej Rady Narodowej Galicji Wschodniej, komunikujący o rezolucjach podjętych przez Komitet i protestujący przeciw polskiemu reżimowi okupacyjnemu w Galicji Wschodniej, a domagający się interwencji Ligi Narodów⁸³. Memoriał ten w nieco zmienionej formie został również wysłany jako list z Wiednia od Petruszewicza do lorda Curzona w Londynie⁸⁴. Memoriał zawierał rezolucję Komitetu Ludowego Naczelnej Rady Ukraińskiej Ludowej Partii Pracy z 10 listopada 1920, z której wynika, że za prawomocne uważano tylko postanowienia dotyczące Galicji Wschodniej, powzięte przez Radę Najwyższą. Zwracano się do Rady Najwyższej i osobno przez lorda Curzona do rządu brytyjskiego „jako antenata politycznego wobec Polski z prośbą o polecenie rządowi polskiemu: 1) poszanowania aktów międzynarodowych dotyczących Galicji Wschodniej, 2) zaprzestania prześladowań sądowych wobec obywateli Galicji Wschodniej narodowości ukraińskiej, oskarżonych o zbrodnie stanu wobec Państwa Polskiego”, oraz zwracano się z prośbą o zlikwidowanie stanu okupacji polskiej na terenie Galicji Wschodniej.

Prawie równocześnie, bo 26 stycznia 1921, wysłał Petruszewicz notę do Rady Najwyższej i Ligi Narodów, która w aktach jej została zarejestrowana jako list Ukraińskiej Rady Narodowej Galicji Wschodniej sygnalizujący projekty finansowe państwa polskiego, które byłyby sprzeczne z interesami ludności Galicji Wschodniej. List domagał się interwencji Ligi Narodów w celu zapobieżenia realizacji tych projektów⁸⁵. Krótko mówiąc, chodziło o protest URN wobec projektu rządu polskiego wydzierżawienia terenów naftowych i kopalnianych Galicji Wschodniej na długi okres czasu zagranicznemu towarzystwom naftowym⁸⁶. Petruszewicz liczył na interwencję W. Brytanii — jako żywotnie zainteresowanej sprawą nafty galicyjskiej — w obronie interesów ZURL w zamian za przyrzeczenie jej odpowiednich koncesji w Galicji Wschodniej⁸⁷. Metoda

⁸⁰ W polskim MSZ przypuszczano nawet, że „wobec fiaska Petruszewicza w Genewie będzie można powoli opinię ukraińską nakłonić do uznania sprawy Galicji za wewnętrzną polską”. Referat Łukasiewicza „Galicja Wschodnia” z 24. I. 1921. s. 8.

⁸¹ „W swoim embrionalnym stanie Liga była bezsilnym aparatem dla wprowadzenia swoich zasad w dziedzinie realnego życia” — wspomina Margolin, op. cit., s. 256.

⁸² Documents du Conseil de la Societé des Nations Nr 122 A, również AAN Kolekcje 73 /VII 62/.

⁸³ AAN, Towarzystwo Straży Kresowej, t. 101.

⁸⁴ AAN, Kolekcje 73 /VII 61/.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Nota podaje do wiadomości, że amerykańska Standard Oil Company już zgłosiła wobec rządu polskiego gotowość wydzierżawienia państwowych terenów naftowych w Galicji Wschodniej.

⁸⁷ Polski informator podaje wiadomość — chyba prawdziwą — że w razie otrzymania niepodległości, Ukraińcy galicyjscy oddaliby Anglii protektorat nad zagłębiem naftowym. Por. Referat Informacyjny Naczelnego Dowództwa. Sztab Generalny z 1. IV. 1921. CAMSW, E V, t. 20/1, d. 7, s. 5.

ta jednak w stosunku do Anglii była obosieczna. Również i rząd polski zdawał sobie sprawę z zainteresowania Anglii dla koncesji naftowych. Oto co pisał w tym czasie o rozmowach z Anglikami Ciechanowski z Londynu: „Jako jeszcze jeden ważny punkt wyrażono zdanie, że ponieważ rząd polski obecnie dąży do przyciągnięcia kapitałów obcych, jak mają nadzieję i angielskich, do przemysłu i handlu polskiego, byłoby bardzo pożądane, aby rząd polski starał się pójść drogą udzielenia koncesji firmom zagranicznym, a mianowicie koncesji leśnych na wschodnich kresach, co miałyby politycznie pierwszorzędą wagę, koncesji kopalnianych, wymieniono sól, naftę, oraz komunikacyjnych”⁸⁸.

Ciechanowski pokładał duże nadzieje we współpracy ekonomicznej polsko-brytyjskiej i optymistycznie oceniał dla Polski perspektywę dalszych pertraktacji między obu krajami w kwestii Galicji Wschodniej. W raporcie z 30 grudnia 1920 do MSZ informował, że w czasie ostatniego pobytu w Londynie Petruszewicz nie został dopuszczony do sfer miarodajnych rządu. Rozmawiał jedynie z kilkoma dziennikarzami i członkami Ligi Narodów. W Foreign Office, jak pisze Ciechanowski, zapewniono go nawet poufnie, że odmówiono rozmowy z Petruszewiczem o terenach naftowych. Ciechanowski liczył poważnie na to, że swymi wpływami w pewnych kołach finansowych będzie mógł zrównoważyć zabiegi Petruszewicza wobec rządu brytyjskiego i Ligi Narodów. „Na zapytanie kilku osób z City co do realności wystąpień Petruszewicza — pisze Ciechanowski — Foreign Office podobnie odpowiadało, że jego propozycje nie mają podstaw realnych. Wszystkie memoriały kierowane przez Petruszewicza do FO zostały wstrzymane w Wydziale Północnym i nie miały żadnego skutku. Zapewniono mnie, że nie zostały skierowane do rządu. Wobec powyższego mam wrażenie, że bytność Petruszewicza niewiele nam przyniosła szkody. Przy tej sposobności zapewniono mnie, że sprawy Galicji Wschodniej FO nie zamierza wstrzymać i że są czynione starania, by próby podjęcia tej sprawy przez inne sfery (Parlament — Liga) — na razie przynajmniej — zniechęcać. Według poufnego zdania moich rozmówców o sprawie Galicji Wschodniej mogą być zapytania i pewna propaganda antypolska, do postawienia sprawy kategorycznie jednak nie dojdzie i należy unikać tego tematu”⁸⁹.

Ciechanowski sugeruje więc politykę faktów dokonanych; doradza, by unikać stawiania problemu na arenie międzynarodowej; namawia, by Polska udzieliła koncesji ekonomicznych Anglii w zamian za poparcie w kwestii Galicji Wschodniej.

Krańcowo różną opinię o polityce brytyjskiej wobec tego problemu reprezentował attaché wojskowy w Paryżu, T. Dowbor. W raporcie z 16 stycznia 1921 do Oddziału II Sztabu Generalnego opisywał on przebieg wizyty Witwickiego w Londynie u lorda Curzona. Twierdził, że Curzon zapewniał Witwickiego o stałej życzliwości kół angielskich dla aspiracji Galicjan oraz poinformował, iż Anglia ma zamiar podnieść w najbliższym czasie kwestię granic wschodnich Polski i będzie to wtedy najodpowied-

⁸⁸ Raport Ciechanowskiego do MSZ z 5. XII. 1920. AAN, Arch. Paderewskiego, t. 780, k. 23.

⁸⁹ Raport Ciechanowskiego do MSZ z 30. XII. 1920. Ibidem, k. 49 również AMSZ, Poselstwo RP w Paryżu, w. 17, t. 3.

niejszy moment dla zajęcia się wyjaśnieniem sprawy Galicji Wschodniej⁹⁰. Warto tutaj przy okazji zaznaczyć, że po wizycie w Londynie w końcu stycznia 1921 Witwicki udał się do Paryża wraz z Antonim Petruszewiczem (synem dyktatora) i starał się tam dotrzeć do wpływowych kół politycznych. Sugerował utworzenie w Galicji Wschodniej samodzielnego tworu państwowego pod protektoratem np. Czechosłowacji.

Dwa dni po złożeniu noty URN w sprawie nafty galicyjskiej, do Ligi Narodów wpłynął 28 stycznia 1921 list Rady Narodowej Galicji Wschodniej, dotyczący przyszłego podziału taboru kolejowego między państwami podejmującymi sukcesję po monarchii austro-węgierskiej, domagano się uwzględnienia przy tym podziale Galicji Wschodniej jako państwa równoprawnego⁹¹. List ten miał znaczenie przede wszystkim demonstracji politycznej. Wskazywał on na tymczasowy charakter dotychczasowych postanowień w sprawie Galicji Wschodniej. Wreszcie 8 lutego 1921 do Rady Najwyższej i Sekretariatu Ligi Narodów (z datą 12 lutego) wpłynęła nota URN⁹², protestująca przeciwko: 1) kolonizacji Galicji Wschodniej przez Polskę, 2) przygotowywaniu wciągnięcia do służby w wojsku polskim ludności ukraińskiej i żydowskiej⁹³.

Akcja memoriałowa nie pozostała bez echa na Zachodzie. Zdawano sobie z tego sprawę w Polsce. Świadczy o tym choćby okólnik MSZ (wydany po 12 lutego 1921), w którym wskazuje się na wpływ akcji Petruszewicza na opinię w państwach zachodnich oraz podkreśla, że „stan faktyczny, jaki bezsprzecznie nie jest dobry w Galicji Wschodniej, bardzo przyczynia się do obniżenia naszych szans w sprawie Galicji Wschodniej”.

Rząd polski poczuł się zobowiązany do zajęcia stanowiska wobec not ukraińskich. Wykładnikiem tego była nota RP (przybliżona data 11 stycznia 1921) do Rady Ligi Narodów, w której podważano podstawowe zarzuty ukraińskie. Stwierdzono kategorycznie, że sprawa statutu politycznego i prawnego Galicji Wschodniej należy tylko i wyłącznie „do kompetencji Rady Najwyższej i tylko na tym forum może być zdaniem rządu polskiego przedstawiona”⁹⁴. Należy zwrócić uwagę na argument o braku kompetencji Ligi Narodów, który od tego momentu będzie niścią przewodnią taktyki polskiej delegacji. Jak już wspomnieliśmy, nastawiono się w Polsce na politykę faktów dokonanych⁹⁵, a realizacja takiej polityki była niewątpliwie łatwiejsza przy bezpośrednim zainteresowaniu mniejszej ilości państw. Tym bardziej że w tym samym czasie realnych kształtów nabierały pertraktacje w sprawie umowy o sojuszu polsko-francuskim i polsko-rumuńskim.

⁹⁰ Raport attaché wojskowego RP w Paryżu do Oddz. II Sztabu Generalnego WP z 16. I. 1921. AMSZ, Poselstwo RP w Paryżu, w. 21, t. 10.

⁹¹ Por. AAN, Kolekcje 73 /VII 66/.

⁹² W zrozumieniu noty, „bolszewizm” nie zagraża Galicji Wschodniej — wbrew polskiej argumentacji — a Rosja Radziecka zrzekła się wszelkich pretensji do tego terytorium na zasadzie uchwał WCKW z 23. IX. 1920. AAN, Kolekcje 73 /VII 62/.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ AAN, Kolekcje 73 /VII 63/.

⁹⁵ „Czas” z 15. III. 1921 omawiając problem „Liga Narodów i Galicja Wschodnia” stwierdza, że dla Polski przynależność Galicji Wschodniej jest już rozstrzygnięta ostatecznie. Należy tylko jak najszybciej obsadzić wyższe stanowiska administracyjne w Galicji Wschodniej i dokonać korektur na rzecz zwiększenia praw ludności ukraińskiej.

Innym zarzutem o metodach działania władz polskich wobec Ukraińców wręcz zaprzeczono⁹⁶ lub usprawiedliwiano je specyficzną sytuacją wojenną w ciągu ostatnich dwóch lat.

Sprawę Galicji Wschodniej poruszył wreszcie oficjalnie w Radzie Ligi Narodów 23 lutego 1921 Sekretarz Generalny Ligi Narodów, sir Eric Drummond. Umieszczono ją zresztą na porządku dziennym bez porozumienia się z Polską⁹⁷, a nawet odmówiono delegacji polskiej prawa składania oświadczeń w dyskusji na ten temat przed Radą Ligi Narodów⁹⁸. Wywołało to protest Askenazego. Ostatecznie w wyniku dyskusji i nowych wniosków w sprawach procedury — został on zaproszony na posiedzenie Rady. Jak stwierdził sam Askenazy, „moment był dla Polski szczególnie nieodpowiedni ze względu na ówczesny przełomowy okres decyzji w sprawie Górnego Śląska i Wileńszczyzny”⁹⁹.

Stanowisko wnioskodawcy — sir Eric Drummonda — było nieprzychylnie i niekorzystne dla Polski nie tylko w sprawach proceduralnych, ale przede wszystkim merytorycznych. W memoriale przedstawionym Radzie Ligi Drummond, omawiając sytuację Galicji Wschodniej, która — jego zdaniem — znajduje się faktycznie pod okupacją Polski i jej tymczasową administracją, zwrócił równocześnie uwagę na ciężkie położenie ludności ukraińskiej, która jest pozbawiona nawet praw należnych mniejszościom narodowościowym¹⁰⁰. Zdaniem Drummonda, zwierzchnictwo nad Galicją Wschodnią należeć winno wyłącznie do Rady Najwyższej¹⁰¹. Memoriał został w zasadzie zaaprobowany przez Radę Ligi, która zdecydowała, że rozpatrzenie sytuacji tego terytorium „należy do państw sprzymierzonych i stowarzyszonych jako posiadających nad granicą wschodnią prawo suwerenne, ustąpione im przez Austrię”¹⁰². Memoriał Drummonda wywołał poważny niepokój w Polsce¹⁰³. Drummond poza stanowiskiem piastowanym w Lidze Narodów był przecież przede wszystkim reprezentantem brytyjskim.

Sapieha korzystając z szansy, jaką dawało zawarcie umowy o sojuszu w lutym 1921, usilnie zabiegał o zyczliwe stanowisko Francji w Lidze Narodów w sprawie Galicji Wschodniej. Oto jak relacjonuje swe prace w liście do Witosa z 13 lutego 1921: „1. Liga Narodów a sprawa galicyjska: uzyskałem zapewnienie, że sprawa ta będzie odesłana do Rady Najwyższej jako nie podlegająca kompetencji Ligi. Rada Ambasadorów (Ju-

⁹⁶ Taktyka bezwzględnej zaprzeczania stała się odtąd regułą. Por. list Galleckiego, Generalnego Delegata rządu RP dla Galicji Wschodniej, do Konsula W. Brytanii we Lwowie Whiteheda, zaprzeczający informacjom zawartym w memoriale dr Petruszewicza do lorda Curzona. AAN, Kolekcje 71 /III 7/.

⁹⁷ „Kurier Poranny” z 16. III. 1921 cytuje wywiad z prof. Askenazym po jego powrocie z sesji Ligi Narodów.

⁹⁸ „Robotnik” z 26. II. 1921.

⁹⁹ „Kurier Poranny” z 16. III. 1921.

¹⁰⁰ „Gazeta Warszawska” z 5. III. 1921.

¹⁰¹ „Kurier Poranny” z 15. III. 1921.

¹⁰² Komunikat Agencji Havas z 26. II. 1921 wg „Czas” z 28. II. 1921, cyt. za Kumaniecki, op. cit., s. 487—488.

¹⁰³ „Kurier Poranny” z 15. III. 1921 w artykule pod wymownym tytułem: *Kraków i Lwów należą do Polski?* podkreślał brak decyzji wobec całej Galicji zarówno wschodniej jak i zachodniej. Wyrażnie krytykuje rząd w osobie Sapiehy, że nie wyjaśnił dyplomatom zachodnim, iż „sprawa Galicji jest sprawą, na którą szkoda w rozmowie z Polską tracić choćby pięć minut czasu”.

les Cambon) zareczczała, że odeśle ją ze swej strony Radzie Najwyższej, ta zaś przejdzie nad nią do porządku dziennego, aż do lepszych czasów”¹⁰⁴. Protokół z rozmowy Sapiehy z sekretarzem generalnym Quai d'Orsay — Berthelotem potwierdza te zabiegi¹⁰⁵. W Polsce nadal niepokojono się, że Czechosłowacja i wpływowe koła „białych” Rosjan przeciwdziałają Polsce w Lidze Narodów w sprawie Galicji Wschodniej¹⁰⁶.

Askenazy orientował się, że celem Drummonda jest możliwie szybkie i ostateczne załatwienie sprawy Galicji Wschodniej na forum Rady¹⁰⁷ i za wszelką cenę starał się tego uniknąć. Kilkakrotnym swoim interwencjom przypisywał on zasadnicze wystąpienia przewodniczącego Rady Ligi Narodów, delegata Belgii, Hymansa¹⁰⁸.

Hymans, referując dokumenty ukraińskie, jakie wpłynęły do Ligi Narodów w sprawie polskiej okupacji w Galicji Wschodniej, zaproponował przekazanie ich wielkim mocarstwom w oparciu o art. 91 St. Germain, a konkretnie Radzie Ambasadorów, w której te mocarstwa były reprezentowane¹⁰⁹. Równocześnie powiadomił on Radę, że Askenazy obiecał doręczyć specjalną notę, w której rząd polski ustosunkuje się do zarzutów ukraińskich¹¹⁰. Askenazy gorąco poparł stanowisko Hymansa w sprawie braku kompetencji Ligi Narodów w kwestii Galicji Wschodniej¹¹¹. Wniosek Hymansa zdawał się tymczasem przynajmniej rozładowywać atmosferę.

Rada Ligi Narodów z datą 23 lutego 1921 przyjęła uchwałę, którą cytujemy w całości, ponieważ była ona — nie bez kozery — przekazana do wiadomości polskiej opinii publicznej niezbyt dokładnie¹¹². „1. Postanowienia konferencji pokojowej o prawach mniejszości narodowych nie mogą być zastosowane wobec Galicji Wschodniej, ponieważ leży ona poza granicami Polski (podkr.—Z.Z.). 2. Postanowienia o wykonywaniu mandatów i kontroli Ligi Narodów nad mandatariuszami nie mogą odnieść się do Galicji Wschodniej, ponieważ Polska nie otrzymała mandatu, a tylko prawo do administrowania tej krainy; 3. Nie można również

¹⁰⁴ Autograf listu Sapiehy do premiera Witosa z 13. II. 1921. Sprawozdanie z rokowań w sprawie sojuszu polsko-francuskiego. AAN, Prezydium Rady Ministrów Rkt. 28, t. 18.

¹⁰⁵ „Książę Sapieha — czytamy w protokole — zasygnalizował przy tej okazji notę Petruszewicza do Ligi Narodów dotyczącą Galicji Wschodniej. Polski minister wyrażał nadzieję, że Liga Narodów przekaże tę petycję do Rady Ambasadorów i prosi, aby delegacja francuska odroczyła wszelką dyskusję, czy odpowiedź wobec wystąpienia Petruszewicza”. AMZV, CSR Politicke Zprawy Cis. 24.

¹⁰⁶ „Rzeczpospolita” z 25. II. 1921.

¹⁰⁷ „Kurier Poranny” z 15. XII. 1921.

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Rapport présenté par M. Hymans, *Représentant de la Belgique et adopté par le Conseil le 23 février 1921*. Société des Nations. Journal Officiel, II année. No 2, mars-avril 1921, p. 132—133.

¹¹⁰ Nota taka została złożona 28. II. 1921. AAN, Kolekcje 73 /VII 66/.

¹¹¹ „Gazeta Warszawska” z 25. II. 1921 cytuje Komunikat Agencji „East Express” dotyczący raportu Hymansa w Radzie Ligi Narodów i odpowiedź Askenazego. Kumaniecki, op. cit., s. 488.

¹¹² Ibidem. Komunikat ogranicza się tylko do wiadomości, Rada Ligi Narodów postanowiła przesłać protesty ukraińskie oraz notę rządu polskiego w tej sprawie Konferencji Ambasadorów. Podobny charakter miały również inne informacje prasowe. Por. „Gazeta Warszawska” z 12. III. 1921 art. K. Smogorzewskiego *Sprawy polskie przed Ligą Narodów i Galicja Wschodnia*.

stosować do tego przypadku zasad Konwencji Haskiej, bo w czasie gdy ta konwencja była podpisywana, Polska jako państwo nie istniała; 4. Polska jest tylko faktycznym okupantem Galicji, suwerenem są państwa Ententy (podkr. — Z.Z.) (art. 91 traktatu w St. Germain) i dlatego Rada Ligi Narodów postanawia przedłożyć postulaty Galicjan odnośnie stanowiska Galicji Wschodniej i przyszłości tego kraju do rozpatrzenia przez Radę Ambasadorów”¹¹³. Na podstawie tej uchwały, p.o. sekretarza Ligi Narodów Anzilotti przesłał do Jules Cambona, przewodniczącego konferencji ambasadorów w Paryżu raport Hymansa, notę Askenazego oraz kopie 29 dokumentów ukraińskich, jakie wpłynęły do Sekretariatu Ligi Narodów (od kwietnia 1920 do 9 marca 1921)¹¹⁴.

Znaczenie prawne pktu 4 uchwały z 23 lutego 1921 budziło poważne kontrowersje u prawników-internacjonalistów. Ukraińcy¹¹⁵, stojąc na stanowisku, iż traktat w St. Germain posiada moc obowiązującą, uważają ten punkt uchwały za logiczną konsekwencję art. 91 traktatu. Inaczej prawnicy polscy¹¹⁶, którzy — wobec ratyfikowania przez Polskę traktatu w St. Germain dopiero 11 kwietnia 1924 (data wejścia w życie — 22 sierpnia 1924) — wychodzą z założenia, że decyzja z 23 lutego 1921 nie była dla niej obowiązująca, ponieważ była wydana przed uprawomocnieniem traktatu¹¹⁷.

Oceniając akcje podjęte na forum Ligi Narodów w kwestii Galicji Wschodniej w 1920/21, stwierdzić należy, że: 1) Wyłączenie sprawy z kompetencji Rady Ligi, która dotąd miała uprawnienia za ledwie opiniodawcze, było równoznaczne z ponownym podkreśleniem suwerenności mocarstw nad terytorium Galicji Wschodniej; 2) W związku ze skomplikowaną sytuacją Polski w Lidze Narodów (sprawa Gdańska, Górnego Śląska i Litwy) i w przededniu podpisania traktatu w Rydze, formalne odroczenie sprawy Galicji Wschodniej wydaje się być dla Polski w pewnym sensie nawet sukcesem dyplomatycznym¹¹⁸; 3) Odroczenie decyzji nie ograniczało w niczym stanu faktycznego na terenie Galicji Wschodniej, co sprzyjało kontynuowaniu polskiej polityki faktów dokonanych¹¹⁹; 4) Przekazanie sprawy Radzie Ambasadorów, wobec zawarcia

¹¹³ M. Lozynskij, *Halyčyna w latach 1918—1920*. Viden 1921, s. 216. Streszczenie uchwały według prasy zagranicznej podaje „Robotnik” z 15. III. 1921. Krótką notatkę za gazetą „Ukrainskij Prapor” zamieszcza „Kurier Poranny” z 3. IV. 1921. Również VI sprawozdanie przedłożone Zgromadzeniu Ligi Narodów z działalności Rady Ligi i zarządzeń powziętych w celu wykonania uchwał I Zgromadzenia — 19. VIII. 1921. „Przegląd Dyplomatyczny” 1921, s. 449.

¹¹⁴ AAN, Kolekcje 73 /VII 66/.

¹¹⁵ Por. Lozynskij, op. cit., s. 216—217; również V. Kutschabsky, *Die Westukraine in Kampfe mit Polen und dem Bolszewismus in den Jahren 1918—1923*. Berlin 1934, s. 419.

¹¹⁶ Por. C. Berezowski, *Powstanie Państwa Polskiego w świetle prawa narodów*. Warszawa 1934, s. 287—288.

¹¹⁷ Por. *Historia państwa i prawa 1918—1939*, cz. I, pod red. Fr. Ryszki. Warszawa 1962, s. 62.

¹¹⁸ „Gazeta Warszawska” z 26. IV. 1921 w korespondencji z Genewy z zadowolaniem stwierdza, że Polsce udało się usunąć sprawę Galicji Wschodniej spod kompetencji Ligi Narodów.

¹¹⁹ 12. III. 1921 w nocie skierowanej do Rady Ambasadorów Petruszewicz w oparciu o uchwałę z 23. II. 1921 wnosi skargę na stosowanie przez władze polskie na terenie Galicji Wschodniej polskich ustaw i anulowanie dotychczas obowiązujących. AMSZ P. III, w. 18, t. 4.

sojuszu z Francją, gwarantowało Polsce odwołanie załatwienia sprawy do momentu dogodnego dla rządu polskiego¹²⁰; 5) Dla rządu ukraińskiego nie posiadającego terytorium ani uznania międzynarodowego po podpisaniu postanowień traktatu ryskiego — jedną możliwą drogą była walka o wykonanie zasady suwerenności mocarstw zawartej w art. 91 traktatu w St. Germain. Uznanie tej zasady i wynikające stąd określenie statusu Galicji Wschodniej jako „wojskowej okupacji” Polski otwierało możliwości do dalszych zabiegów o korzystne dla Ukraińców decyzje wielkich mocarstw.

Mimo decyzji z 23 lutego 1921 Ukraińcy nie chcieli rezygnować z możliwości, jakie dawało im wpływanie na opinię poszczególnych urzędników Ligi Narodów. Nie wyrzeczono się też działalności propagandowej. Po oficjalnym przekazaniu sprawy Radzie Ambasadorów, do Sekretariatu Generalnego Ligi Narodów w dalszym ciągu napływały dokumenty ZURL¹²¹. Po podpisaniu traktatu ryskiego 18 marca 1921 Ukraińska Rada Narodowa przesłała do Rady Ambasadorów przez Sekretariat Generalny Ligi Narodów specjalne oświadczenie w sprawie pozycji prawnomiędzynarodowej Galicji Wschodniej. Nota ta — według polskich opinii — była związana z przewidywanym uznaniem traktatu ryskiego przez mocarstwa i wciągnięciem go do rejestrów Ligi Narodów¹²².

Petruszewicz zwrócił uwagę na postanowienie traktatu ryskiego, które w art. 2 określa rzekę Zbrucz jako granicę między republikami radzieckimi a Polską. Przypomniął on równocześnie, że w czasie rokowań ryskich 24 września 1920 Rosja Radziecka poparła prawo Galicji Wschodniej do samookreślenia państwowego¹²³. Polska zaproponowała wówczas wychodząc z założenia, że Rosja Radziecka nie ma prawa do decydowania o losie Galicji Wschodniej. Wobec tego, stwierdził Petruszewicz, rząd ZURL stoi na stanowisku, iż nie miała ona również prawa do dysponowania tym terytorium na rzecz Polski¹²⁴. „W tej sytuacji Galicja Wschodnia — czytamy w nocie — legalnie pozostała poza granicami Rosji i Ukrainy — jak również poza granicami Polski, jako terytorium byłej monarchii austro-węgierskiej, która według art. 91 traktatu pokojowego w St. Germain należy wyłącznie do dyspozycji mocarstw Ententy, które są suwerenem tego terytorium, a traktat pokoju podpisany między Polską i Ro-

¹²⁰ Potwierdza to oficjalne wydawnictwo Ligi Narodów: *Dix ans de la coopération internationale*. Geneve 1930, p. 35—36, zwracając uwagę na „pośrednictwo” Rady Najwyższej i Rady Ambasadorów przy rozwiązywaniu spornych kwestii w Europie Wschodniej.

¹²¹ Np. nota traktująca o ustanowieniu suwerenności mocarstw Ententy na terytorium Galicji Wschodniej oraz nota dotycząca kilku wyroków sądowych polskich władz okupacyjnych i wykazująca absolutne pogwałcenie decyzji zawartych w art. 91 traktatu w St. Germain. AAN, Kolekcje 73 /VII 66/.

¹²² „Gazeta Warszawska” z 15. V. 1921 podaje, że cytowana nota stara się utrudnić Polsce usankcjonowanie traktatu ryskiego na forum międzynarodowym. Mimo że w chwili obecnej Anglia ani Francja nie są zainteresowane w załatwianiu kwestii Galicji Wschodniej, korespondent nawołuje do niezaniechania sprawy przez rząd polski.

¹²³ F. Zuev, *Mezhdunarodnyj imperializm — organizator napadenija Polshi na Sovetskiju Rossiju 1919—1920 gg.* Moskwa 1954, s. 211.

¹²⁴ Por. Protest delegacji galicyjskiej w Rydze z 7. X. 1920. *Ukraińska Delegacia Schidnoi Halyčyny v Rizi*. Viden 1920, s. 23.

sją Radziecką nie może anulować tych praw suwerennych nad Galicją Wschodnią”. W zakończeniu noty ostro protestowano przeciwko uznaniu traktatu ryskiego. Zwracano uwagę, iż Polska osiąga w rezultacie „sparaliżowanie zarówno prawa państw Ententy, jak i pogwałcenie woli ludności Galicji Wschodniej”¹²⁵. Specjalny protest przeciwko rejestracji traktatu ryskiego w Lidze Narodów zgłosił również Komitet Karpacko-Ruski¹²⁶.

Dokumenty te, choć miały znaczenie tylko deklaratywne, wpływały w jakimś stopniu na opinię Sekretariatu Generalnego i członków Rady Ligi Narodów. W Lidze Narodów panowało w tym czasie ogólne przeświadczenie, że Galicja Wschodnia w takiej czy innej formie dostanie się pod nadzór Ligi Narodów¹²⁷.

Emigracja galicyjska docierała do przedstawicieli państw członkowskich Ligi poza forum genewskim. Głównymi ośrodkami działalności jej były Wiedeń, Londyn, Paryż i Praga¹²⁸. Coraz intensywniejszą działalność rozwijały środowiska ukraińskie w Kanadzie i USA¹²⁹.

Delegacja polska szczególnie obawiała się nieprzychylnego stanowiska Sekretariatu Generalnego Ligi w osobie sir Eric Drummonda oraz delegacji brytyjskiej i dominiów brytyjskich. Brytyjski minister spraw zagranicznych Balfour niezmiennie przy każdej okazji stwierdzał, że Galicja Wschodnia znajduje się pod „wojskową okupacją” Polski, co wywoływało z kolei konsekwentne repliki Askenazego¹³⁰. Nieprzejednane stanowisko wobec polskiej polityki w Galicji Wschodniej reprezentował również lord Robert Cecil, przedstawiciel Afryki Pd.

Dyplomaci polscy nie orientowali się, jak wygląda w istocie rzeczy polityka Czechosłowacji w sprawie galicyjskiej. Spodziewano się, że podpisanie traktatu w Rydze i sojuzsu polsko-rumuńskiego z 3 marca 1921 wpłynie¹³¹ na pewną neutralizację polityki czechosłowackiej, która była ciągle postrachem dla władz polskich¹³². Obawiano się poza tym, aby rząd francuski nie cofnął poparcia obiecanego Polsce przy podpisywaniu umowy o sojuszu w lutym 1921. W raportach polskich dyplomatów znalazła się nawet ówczesnie niesprawdzona wiadomość o rozmowie Berthelota z polskim delegatem do Ligi Narodów, w czasie której polityk francuski wspomniał o jakichś prawach Czechosłowacji do Galicji Wschod-

¹²⁵ AAN, Kolekcje 73 /VII 67/.

¹²⁶ Nota protestacyjna dr Dimytry Markowa, przewodniczącego Komitetu Karpacko-ruskiego, protestująca przeciwko zarejestrowaniu przez LN art. 2 traktatu ryskiego, jako przynoszącego ujmę prawom Galicji Wschodniej.

¹²⁷ Raport J. Perłowskiego, członka polskiej delegacji Ligi Narodów, do MSZ z 27. V. 1921. AMSZ, P. III, w. 17, t. Galicja Wschodnia, Varia.

¹²⁸ Raport attaché wojskowego przy Poselstwie RP w Wiedniu do Oddziału II Sztabu Generalnego Naczelnego Dowództwa WP z 20. III. 1921. CAMSW, A-II-59.

¹²⁹ Pismo MSZ do Poselstwa RP w Waszyngtonie z 21. III. 1921.

¹³⁰ Raport J. Perłowskiego do MSZ z 27. V. 1921, op. cit.

¹³¹ Raport attaché wojskowego z Wiednia 20. III. 1921, op. cit., podaje, że istniały pertraktacje rumuńsko-czeskie (o bliżej niesprecyzowanej treści) w tej sprawie, które nie doprowadziły do żadnego rezultatu.

¹³² Prezydium Namiestnictwa we Lwowie w piśmie do MSZ z 22. III. 1921 podawało, że przypuszczalnie na terenie Czechosłowacji szykuje się powstanie ukraińskie skierowane przeciw Polsce. Kilkutysięczna armia ukraińska pod dowództwem płk. Kraussa ma przekroczyć granice Polski i zająć Podkarpacie. AAN, Kolekcje 71 /III 8/.

niej¹³³. Obawy polskie pogłębiło to, że Ukraińcy galicyjscy nadal niezmienne głosili koncepcję Galicji Wschodniej pod protektoratem Ligi Narodów¹³⁴.

Wiosną i latem 1921 sprawa Galicji Wschodniej nie wpływała na forum Ligi. Ukraińcy, chcąc spowodować na sesji jesiennej Ligi zajęcie się Galicją, nadsyłałi skargi i memoriały¹³⁵. Delegacja polska protestowała¹³⁶ i przygotowała odpowiednią bazę materiałową¹³⁷ dla odparcia ukraińskich zarzutów.

31 sierpnia 1921 Witwicki złożył w Genewie notę zawierającą protest przeciwko projektowi podziału Galicji Wschodniej na województwa i tym samym jej włączenia administracyjnego do terytorium Polski. Trzy dni potem złożył memorandum, w którym poruszano problemy ucisku narodowego ludności ukraińskiej, prześladowanie unitów oraz kolonizacji Galicji Wschodniej przez polski element wojskowy¹³⁸. W memorandum zwracano się do Ligi Narodów z prośbą o rozpatrzenie kwestii Galicji Wschodniej podnosząc, że posiada ona wszelkie podstawy, by pretendować do samodzielnego życia państwowego¹³⁹.

W połowie września 1921 delegat Kanady Doherty wystąpił z wnioskiem, by Rada Ligi zwróciła uwagę Rady Najwyższej na ważność pilnego ustalenia statutu Galicji Wschodniej¹⁴⁰. Jego zdaniem brak statutu dla tak znacznego terytorium stanowił źródło nieporządku i zamieszek.

¹³³ Raport J. Perłowskiego do MSZ z 27. V. 1921, op. cit. Obawy okazały się zresztą płonne. Przedstawiciele Francji w Lidze Narodów do końca — jak to wynika ze wspomnień — nie zaangażowali się w poruszaniu sprawy Galicji Wschodniej. Por. L. Bourgeois, *L'oeuvre de la Société des Nations (1920—1925)*. Paris 1923, s. 222—244.

¹³⁴ „Kurier Warszawski” z 21. IV. 1921 podaje za gazetą „Wpered”, że Ernest Breiter stwierdza, iż projekt taki ma swoich zwolenników w kołach politycznych brytyjskich i francuskich w Lidze Narodów.

¹³⁵ Por. AAN, Kolekcje 73 /VII 73/.

¹³⁶ 3. VI. 1921 Askenazy wystosował notę do Rady Ligi Narodów, w której protestował przeciwko publikowaniu w dokumentach Ligi petycji i memoriałów nadsyłanych przez różne organizacje ukraińskie w Ameryce. 27. VI. 1921 Rada Ligi Narodów powzięła decyzję, że publikacja takich dokumentów może mieć miejsce tylko w określonych warunkach i gwarantujących prawdziwe prawa państw zainteresowanych. Nie przeszkadzało to jednak Sekretariatowi Generalnemu Ligi publikować telegramów amerykańskich Ukraińców. Por. Nota Askenazego do Przewodniczącego Zgromadzenia Ligi Narodów — Van Karnebeeka z 12. IX. 1921. AAN, Kolekcje 73 /VII 75/.

¹³⁷ Uwagi prof. Alfreda Halbana dotyczące Galicji Wschodniej z 26. VIII. 1921. AAN, Prezydium Rady Ministrów. Akta numeryczne Nr 20135/21 — przesłane do delegacji polskiej przy Lidze Narodów. Poselstwo RP w Berlinie. AMSZ, w. 77.

¹³⁸ 3. XII. 1920 Sejm Ustawodawczy RP uchwalił ustawę o podziale Galicji na województwa: krakowskie, lwowskie, tarnopolskie i stanisławowskie. Posunięcie to było nastawione na zatarcie odrębności między Galicją Zachodnią i Wschodnią. 1. IX. 1921 dokonano likwidacji Namiestnictwa i utworzono z terenu Galicji Wschodniej województwa lwowskie, tarnopolskie i stanisławowskie, podkreślając tym samym administracyjną inkorporację tego terytorium do państwa polskiego. Podobny charakter miało objęcie Galicji Wschodniej rozporządzeniem Rady Ministrów z 9. VI. 1921 o terytorialnych granicach spisu ludności przewidzianym na 30. IX. 1921. DzURP nr 58, poz. 366.

¹³⁹ Polska Misja Wojskowa we Francji do Biura Wydawniczego Oddz. II Sztabu Gen. WP 20. IX. 1921 i 9. IX. 1921. AMSZ, Poselstwo RP w Paryżu, w. 12, t. 1, podt. „Rosja”, IVb.

¹⁴⁰ „Przegląd Dyplomatyczny” 1921, s. 524.

Stwierdził on, że rząd kanadyjski pragnie uregulowania tej kwestii, ponieważ w Kanadzie znajduje się duża liczba Ukraińców z Galicji¹⁴¹. Wniosek ten był niewygodny dla delegacji polskiej, tym bardziej iż obawiano się, że Anglia wpłynie na to, by równocześnie Rada Najwyższa rozpatrywała sprawy Galicji Wschodniej, Śląska i Wileńszczyzny¹⁴².

Askenazy złożył natychmiast w tej sprawie protest¹⁴³. Ostatecznie biorąc pod uwagę art. 91 traktatu w St. Germain, zgromadzenie uchwaśliło 27 września 1921 wniosek Doherty'ego, „aby Rada Ligi Narodów zwróciła uwagę Rady Najwyższej na konieczność uregulowania w najbliższym czasie statutu dla Galicji Wschodniej”¹⁴⁴. Wniosek ten, który stanowił konsekwencję uchwały Rady Ligi Narodów z 23 lutego 1921, nie miał dla Rady Ambasadorów znaczenia wiążącego, a stanowił jedynie opinię organizacji międzynarodowej, która już poprzednio uznała brak swojej dostatecznej kompetencji w kwestii ostatecznego uregulowania problemu. Bobrzyński pisze m.in.: „Askenazy z trudem uzyskał, że Liga zamiast powziąć uchwałę niemiłą dla Polski, odesłała rzecz do konferencji ambasadorów”¹⁴⁵. Oficjalnie Rada Ligi Narodów zakomunikowała Radzie Ambasadorów uchwałę z 27 września pięć dni później, tzn. 2 października 1921¹⁴⁶. Kilka dni potem prasa polska podała do wiadomości publicznej uchwałę Zgromadzenia Ligi Narodów¹⁴⁷.

W delegacji polskiej przy Lidze Narodów spodziewano się jednak, że sprawa Galicji Wschodniej będzie przedmiotem rozważań, skoro w grudniu 1921 złożono obszerny memoriał będący odpowiedzią na materiały składane przez Petruszewicza. Memoriał ustosunkowywał się ogólnikowo do ukraińskich zarzutów w sprawie okupacji wojskowej. krzywdzenia urzędników ukraińskich oraz upośledzenia szkolnictwa ukraińskiego¹⁴⁸.

*

¹⁴¹ Emigracja ukraińska w Kanadzie silna liczebnie i aktywna politycznie wywierała poważny wpływ na rząd kanadyjski. W połowie 1921 utworzono na terenie Kanady Reprezentację Republiki Wschodnio-Galicjijskiej. AMSZ, P. II, w. 4, t. 3. W lipcu — wrześniu 1921 przebywał ze specjalną misją na kontynencie amerykańskim metropolita hr. A. Szeptycki. Rozpoczęto tam wówczas propagandę na rzecz rozpisanej w Kanadzie ośmioprocentowej pożyczki dolarowej, która miała przynieść sumę miliona dolarów przeznaczoną na utrzymanie armii ukraińskiej w Czecho-słowacji i zabiegi dyplomatyczne u Ententy. AMSZ, P. II, w. 6, t. 1. W sierpniu 1921 lwowski „Wpered” zamieścił wiadomość o odezwie Petruszewicza i Kost'Lewickiego wzywającej organizację ukraińskie w Ameryce, by zwróciły się do Ententy z żądaniem usunięcia władz polskich z Galicji Wschodniej. „Kurier Poranny” z 27. VIII 1921.

¹⁴² „Gazeta Warszawska z 17. IX. 1921.

¹⁴³ Wystąpienie Askenazego 22. IX. 1921. SDN Journal Officiel 1921, Proces verbaux VI Commission p. 537—538.

¹⁴⁴ SDN Troisième Séance Plenièrè 1921, p. 274.

¹⁴⁵ M. Bobrzyński, *Wskrzeszenie państwa polskiego*, t. II. Kraków 1925, s. 259.

¹⁴⁶ Raport Poselstwa RP w Paryżu do MSZ z 15. X. 1921. AMSZ Poselstwo RP w Paryżu, w. 10, t. 2.

¹⁴⁷ „Rzeczpospolita” z 1. X. 1921.

¹⁴⁸ AMSZ, Poselstwo RP w Bernie, w. 1, t. 5. Według opinii Ukraińców odpowiedź Askenazego wypadła nieprzekonywająco. Askenazy miał użyć na przykład m. in. — wobec zarzutu o niedopuszczeniu młodzieży ukraińskiej do studiów uniwersyteckich we Lwowie — argumentu, że to „z powodu przepełnienia uniwersytetu przez polskich inwalidów wojennych”. AAN, Kolekcje 73 /VII 68/.

W okresie między sesjami Ligi Narodów w latach 1921—1922 Rada Ambasadorów nie zajęła się sprawą statutu dla Galicji Wschodniej. Wobec zapowiedzianych w Polsce wyborów na jesieni 1922, które miały rozciągnąć się również na teren Galicji Wschodniej, Ukraińcy nadesłali do Ligi Narodów petycję zawierającą skargi przeciwko Polsce. 13 września 1922 przewodniczący Rady Ligi poinformował o tym fakcie Radę, która zgodnie z dotychczasowym precedensem postanowiła przesłać petycję konferencji ambasadorów¹⁴⁹. Lecz tu, podobnie jak rok wcześniej, inicjatywę przejęła delegacja kanadyjska. Na 8 posiedzeniu VI Komisji Zgromadzenia Ligi Narodów, 18 września 1922, honorowy delegat Kanady William Stevens Fielding zgłosił wniosek o konieczności uregulowania w jak najkrótszym czasie sytuacji prawnej Galicji Wschodniej¹⁵⁰. Nad wnioskiem wywiązała się dyskusja. 20 września 1922 wniosek został poparty przez przedstawiciela Litwy Sadzikauskasa: „Litwa zna dążenie Galicjan do stworzenia narodowego ogniska, wolnego i niezależnego i cała jej sympatia jest przy tym narodzie”. Sprawa Galicji interesuje Litwę — powiedział Sadzikauskas — jako wycinek ustalenia granic wschodnich Polski¹⁵¹. Delegat Polski Askenazy obawiając się najwidoczniej, by sprawa nie stała się przedmiotem dalszych szerokich dyskusji na forum Ligi¹⁵², złożył oświadczenie, iż już rok wcześniej zaakceptował propozycję Doherty’ego w tej samej sprawie. „Rząd polski opracowując statut dla daleko posuniętej autonomii Galicji Wschodniej, praw religii i języka — stwierdził Askenazy — wcielał w życie wysunięte propozycje”¹⁵³.

Ten zręczny wybieg polskiego delegata uczynił głosowanie nad wnioskiem sprawą czysto proceduralną. Delegacja kanadyjska w imieniu Galicjan domagała się zarówno w 1921, jak i 1922 r. wprowadzenia statutu międzynarodowego dla Galicji Wschodniej przez organy międzynarodowe (Ligę Narodów, Radę Ambasadorów), natomiast Askenazy weksłował rozważania na tory polskiej polityki wewnętrznej, która w ramach swojej jurysdykcji miała zająć się nadaniem statutu autonomicznego Galicji Wschodniej, ale w granicach państwa polskiego. Formalnie rzecz biorąc, wszyscy byli zgodni co do konieczności uregulowania sytuacji Galicji Wschodniej, zarówno przeciwnicy polskiej polityki, dążący do położenia kresu polskiej administracji na tym terenie, jak i rząd polski,

¹⁴⁹ SDN Journal Officiel 1922, nr II, p. 771, s. 1186.

¹⁵⁰ SDN Journal Officiel 1922, Proces verbaux de la VI Commission, p. 62.

¹⁵¹ Ibidem, p. 38—39.

¹⁵² Polskie MSZ stało na stanowisku, że „koncepcja przekazania sprawy Galicji Wschodniej przez mocarstwa Lidze Narodów nie spotka się nigdy z aprobatą Polski. Liga Narodów jest w sprawie obchodzącej tylko Polskę i mocarstwa niekompetentne i brak jej kompetencji uznała sama”. Pismo MSZ do Poselstwa RP w Paryżu z 2. X. 1922. AMSZ, Poselstwo RP w Paryżu, w. 19, t. 6.

¹⁵³ SDN Journal Officiel 1922. Proces verbaux de la VI Commission, p. 38—39. W Polsce 1921/1922 toczyła się żywa dyskusja parlamentarna i prasowa na temat zakresu i form autonomii. 22. VII. 1924 Sejm Ustawodawczy RP przyjął uchwałę wzywającą rząd, by niezwłocznie przedstawił projekt ustawy o samorządzie w województwach o ludności mieszanej. AAN, PRM, Akta numeryczne 14628/22. Pośpiech spowodowany był przede wszystkim sytuacją międzynarodową Galicji Wschodniej, przedstawioną szczegółowo dwa tygodnie potem Komitetowi Politycznemu Rady Ministrów przez Askenazego. AAN PRM Protokoły posiedzeń Komitetu Politycznego RM, nr 4/1922, k. 158.

który dążył do otrzymania formalno-prawnego potwierdzenia faktycznie zaistniałej sytuacji. Temu też chyba należy przypisać, że Komisja Pięciu jednogłośnie zgodziła się na przekazanie wniosku Fieldinga pod obrady Zgromadzenia Ligi Narodów. Odpowiednia uchwała Zgromadzenia została następnie przekazana Radzie Ligi Narodów, która 26 września 1922 zaprobowała tekst pisma do Rady Ambasadorów na życzenie III sesji Zgromadzenia Ligi Narodów w sprawie celowości uregulowania w najbliższym czasie sytuacji prawnej Galicji Wschodniej¹⁵⁴. Decyzja ta była na rękę rządowi polskiemu i umożliwiła dalsze zabiegi u poszczególnych państw wchodzących w skład Rady Ambasadorów¹⁵⁵. Ze swej strony Ukraińcy nie zrezygnowali jednak ze starań w Lidze Narodów, które przede wszystkim przejawiały się w postaci składanych tam memoriałów¹⁵⁶. Mimo to Liga Narodów nie zajmowała się już więcej problemem państwowości Galicji Wschodniej. Nie rozpatrywano też nigdy potem na jej forum sprawy praw ludności ukraińskiej w ramach państwa polskiego już nawet po decyzji Rady Ambasadorów z 15 marca 1923. Casus ten nie znalazł także odzwierciedlenia w oficjalnych wydawnictwach Ligi Narodów, traktujących o problemach mniejszości narodowych¹⁵⁷, ani w opracowaniach naukowych o tematyce mniejszościowej¹⁵⁸. Należy się chyba zgodzić, iż problem Galicji Wschodniej z punktu widzenia formalno-prawnego na forum Ligi Narodów został potraktowany jako „niezbyt zręczna kombinacja systemu mandatowego z zasadą ochrony mniejszości narodowościowych i wyznaniowych w poszczególnych państwach”¹⁵⁹ z tym, że obie te zasady w praktyce politycznej nie znalazły tu zastosowania.

W związku z tematem należy wspomnieć o działalności organizacji Ukraińskiego Towarzystwa Ligi Narodów. Towarzystwo to powstało w 1922 przy rządzie Petruszewicza. Przewodniczącym został znany działacz dr Perfecki. W czerwcu 1922 na zjeździe Międzynarodowej Unii Towarzystw Ligi Narodów w Pradze, mimo oporu delegatów polskiego i francuskiego, UTLN zostało przyjęte w skład Unii. Towarzystwo wydało szereg odezw, a więc: 1) do Rady Najwyższej, by — biorąc pod uwagę

¹⁵⁴ SDN Journal Officiel 1922, nr II, p. 786 s. 1204.

¹⁵⁵ Sprawozdanie z obrad Rady Ligi Narodów Punkt 14 (tajny). Posiedzenie Rady Ministrów z 6. X. 1922. ANN, Protokoły posiedzeń Rady Ministrów t. 20, k. 324.

¹⁵⁶ 15. XI. 1922 rząd Petruszewicza wystosował trzy memoriały do Zgromadzenia Ligi Narodów i do świata cywilizowanego. AMSZ, Poselstwo RP w Moskwie 4 2, t. 1923.

¹⁵⁷ *Liga Narodów. Ochrona praw mniejszości*. Nakładem Sekcji Informacyjnej Generalnego Sekretariatu Ligi Narodów w Genewie 1924; *Dix ans de coopération internationale*, Genève. Secrétariat de la Société des Nations, 1930; również *La Société des Nations. Ses Moyens, Son Oeuvre*. Genève 1935.

¹⁵⁸ L. Evans Lfor., *The Protection of Minorities* (*British Year Book of International Law* 1923—1924); J. Fouques Duparç, *La Protection de Minorités de race, de langue et de religion; étude du droit de gens*; préface de M.A. de Laprodelle. Paris 1922; St. Kutrzeba, *Polskie prawo polityczne według traktatów*. Kraków 1923; J. Lucien Baum, *Le problème des Minorités devant le droit international*. Editions Spes. Paris 1923; H. Rosting, *Protection of Minorities by the League of Nations* („American Journal of International Law”. Oct. 1922); R. Vidrasco, *De la réserve du droit de minorités et du contrôle de Puissances*. Paris 1921.

¹⁵⁹ O. Halecki, *Liga Narodów*. Warszawa 1921, s. 135—136.

straszne położenie ludności ukraińskiej w Galicji Wschodniej oraz naruszenie przez Polskę praw suwerennych mocarstw — nakazała natychmiast usunąć tymczasową okupację wojskową Galicji i jak najszybciej określiła prawną sytuację tego kraju lub przekazała ją do określenia Radzie Ligi Narodów; 2) do Rady Ligi Narodów, by — do czasu rozwiązania kwestii przez Radę Najwyższą — utworzyła Komisję Międzynarodową, która by zbadała sytuację w Galicji Wschodniej i przygotowała wnioski co do niezwłocznego usunięcia polskiej okupacji wojskowej i ustanowienia administracji cywilnej na tym terenie; 3) do Towarzystwa Ligi Narodów Anglii, Francji, Włoch i Japonii, by wpłynęły na rządy swoich państw w kierunku podjęcia inicjatywy przez Radę Najwyższą i Radę Ligi Narodów¹⁶⁰; 4) do innych towarzystw Ligi Narodów, apelując o wywarcie nacisku na rządy, by te z kolei wpłynęły na rządy wielkich mocarstw; wreszcie 5) do premierów państw Ententy, by w możliwie najkrótszym terminie zwołali posiedzenie Rady Najwyższej w powyższej sprawie¹⁶¹. W marcu 1923 UTLN wysłało noty do Rady Ambasadorów, do Rady Ligi Narodów i do parlamentów wielkich mocarstw z wezwaniem, by nie ratyfikowały one decyzji z 15 marca w sprawie Galicji Wschodniej¹⁶². Działalność UTLN była, siłą rzeczy, źle widziana przez rząd polski. Polskie Towarzystwo Ligi Narodów starało się zwalczać tę działalność, choć bez wielkich rezultatów. Dopiero po decyzji marcowej 1923 można było formalnie wystąpić o wykreślenie UTLN z listy członków Międzynarodowej Unii Towarzystw Ligi Narodów i nieporuszanie na forum międzynarodowym sprawy odrębności politycznej Galicji Wschodniej¹⁶³.

*

Liga Narodów w latach 1920—1922 była jedną ze scen, na których rozgrywała się walka o rozwiązanie problemu państwowo-prawnej przynależności Galicji Wschodniej. Ukraińcy — mimo iż odmówiono im oficjalnie członkostwa Ligi — rozwijali tu żywą działalność propagandową, docierając do poszczególnych delegacji oraz wywierając wpływ na opinię publiczną (takich krajów jak np. Kanada), co w konsekwencji znajdowało swój wyraz na forum Ligi w postaci wniosków i rezolucji. Kontrakcja delegacji polskiej w Lidze Narodów, która sprowadzała się w zasadzie do torpedowania sprawy, była skuteczna. Ostatecznie Liga Narodów powołując się na brak kompetencji, nie zaangażowała się czynnie w konflikt w roku 1920, a opinie doradcze sesji lat 1921—1922 miały znaczenie raczej symboliczne i potwierdzały jeszcze raz jej bezwład w kwestii galicyjskiej. Niemniej jednak debaty, jakie toczyły się wokół tej sprawy na forum Ligi, przyczyniły się do zwiększenia jej międzynarodowego rozgłosu, do zdyskredytowania polityki mniejszościowej młodego rządu polskiego.

¹⁶⁰ Por. St. Bukowiecki, *Liga Narodów a polska racja stanu* [w:] *Liga Narodów. Siedem odczytów wygłoszonych na Uniwersytecie Warszawskim w roku akad. 1924/1925*. Warszawa 1925, s. 61—70.

¹⁶¹ Raport Gabriela Laxa do MSZ z 1. XI. 1922. CAMSW, A II 60.

¹⁶² CAMSW, Urząd Wojewódzki Lublin, t. 216.

¹⁶³ Pismo MSZ do Poselstwa RP w Paryżu z 19. V. 1923. AMSZ, Poselstwo RP w Paryżu, w. 26, t. 52.